

Zaštitni čimbenici i zadovoljstvo životom kod mladih s problemima u ponašanju

Đuran, Eva

Master's thesis / Diplomski rad

2020

Degree Grantor / Ustanova koja je dodijelila akademski / stručni stupanj: **University of Zagreb, Faculty of Education and Rehabilitation Sciences / Sveučilište u Zagrebu, Edukacijsko-rehabilitacijski fakultet**

Permanent link / Trajna poveznica: <https://urn.nsk.hr/urn:nbn:hr:158:337763>

Rights / Prava: [In copyright](#)/[Zaštićeno autorskim pravom.](#)

Download date / Datum preuzimanja: **2024-12-03**

Repository / Repozitorij:

[Faculty of Education and Rehabilitation Sciences - Digital Repository](#)

Sveučilište u Zagrebu
Edukacijsko-rehabilitacijski fakultet

Diplomski rad

**Zaštitni čimbenici i zadovoljstvo životom kod mladih s
problemima u ponašanju: razlike s obzirom na spol**

Eva Đuran

Zagreb, rujan, 2020.

Sveučilište u Zagrebu
Edukacijsko-rehabilitacijski fakultet

Diplomski rad

**Zaštitni čimbenici i zadovoljstvo životom kod mladih s
problemima u ponašanju: razlike s obzirom na spol**

Eva Đuran

Mentorica:

doc. dr. sc. Ivana Maurović

Komentorica:

doc. dr. sc. Anja Mirosavljević

Zagreb, rujan, 2020.

Izjava o autorstvu rada

Potvrđujem da sam osobno napisala rad *Zaštitni čimbenici i zadovoljstvo životom kod mladih s problemima u ponašanju: razlike s obzirom na spol* i da sam njegova autorica.

Svi dijelovi rada, nalazi ili ideje koje su u radu citirane ili se temelje na drugim izvorima jasno su označeni kao takvi te su adekvatno navedeni u popisu literature.

Ime i prezime: Eva Đuran

Mjesto i datum: Zagreb, rujna, 2020.

SAŽETAK

Naslov rada: Zaštitni čimbenici i zadovoljstvo životom kod mladih s problemima u ponašanju: razlike s obzirom na spol

Ime i prezime studentice: Eva Đuran

Ime i prezime mentorice: doc.dr.sc. Ivana Maurović

Ime i prezime komentorice: doc.dr.sc. Anja Miroslavljević

Program/modul: Socijalna pedagogija/ Djeca i mladi

Sažetak rada:

Temeljni cilj ovog rada je ispitati razlike u zaštitnim čimbenicima na individualnoj i obiteljskoj razini te zadovoljstvu životom kod mladih s problemima u ponašanju s obzirom na spol. Specifično, istraživanjem se nastoji utvrditi postoji li razlika u generalnoj samoefikasnosti, obiteljskoj komunikaciji, povezanosti i nošenju s problemima, obiteljskoj vjeri/duhovnosti, socijalnoj podršci obitelji te zadovoljstvu životom u cjelini i po domenama životnih područja između mladića i djevojaka. Ovo istraživanje dio je znanstveno istraživačkog projekta Specifična obilježja obitelji u riziku: doprinos planiranju kompleksnih intervencija (FamResPlan, HRZZ IP-2014-09-9515), koje se odvijalo od 2017. do kraja 2019. godine, u institucijama u kojima se provodila intervencija.

Podaci su prikupljeni putem „papir-olovka“ upitnika s uzorkom $N=139$ ($\check{Z}= 43,9\%$) mladih u dobi od 12 do 20 godina ($M=15,29$; $SD=1,708$) koji su zbog problema u ponašanju bili uključeni u intervencije Centra za socijalnu skrb (Dugo Selo, Ivanić Grad, Sisak, Velika Gorica, Zaprešić), Centra za pružanje usluga u zajednici Dugave-Zagreb ili Psihijatrijske bolnice za djecu i mladež Zagreb. Svi sudionici pristali su sudjelovati nakon što su informirani o svrsi i ciljevima istraživanja. Instrumentarij se sastojao od: 1) Upitnika generalne samoefikasnosti, 2) Upitnika obiteljske otpornosti, kreiran za potrebe ispitivanja zaštitnih čimbenika u obitelji te 3) Indeksa osobne dobrobiti. Za obradu podataka korištene su metode deskriptivne statistike (aritmetička sredina, standardna devijacija, frekvencije odgovora), Kolmogorov–Smirnov test te Mann Whitneyev U-test.

Rezultati Mann – Whitneyev U – testa pokazuju kako mladići u odnosu na djevojke procjenjuju višu razinu generalne samoefikasnosti ($U = 1435,000$; $Z= - 4.011$, $p< ,001$), zadovoljniji su životom u cjelini ($U = 1363,500$; $Z= -4,277$, $p< ,001$) i po domenama ($U = 1152,500$; $Z= - 5,209$, $p< ,001$) te procjenjuju više zaštitnih čimbenika na razini obiteljske komunikacije, povezanosti i nošenju s problemima ($U = 1702,500$; $Z= -2,873$, $p< ,05$). S druge strane, rezultati Mann – Whitneyev U – testa pokazuju kako razlika između mladića i djevojaka u Obiteljskoj vjeri/duhovnosti ($U = 2342,000$; $Z= -,158$, $p> ,05$) te Socijalnoj podršci obitelji ($U = 2049,500$; $Z= -1,402$, $p> ,05$) nije statistički značajna.

Ključne riječi: zadovoljstvo životom, zaštitni čimbenici u obitelji, mladi s problemima u ponašanju, generalna samoefikasnost, spol

SUMMARY

Title of work: Protective factors and life satisfaction of youth with behavioral problems: gender differences

Name and surname of student: Eva Đuran

Mentor's name and surname: Ivana Maurović, PhD

Name and surname of the commons: Anja Mirosavljević, PhD

Program / module: Social pedagogy / Children and youth

The main goal of this research is to determine the gender differences in individual and family protective factors and life satisfaction in youth with behavioral problems. Specifically, the research seeks to determine whether there's a difference in general self-efficacy, family communication, connection and problem-solving, family faith/ spirituality, family social support, and life satisfaction (general and in domains) between boys and girls. This research is part of the scientific research project called *Specific characteristics of families at risk: contribution to complex interventions planning* (Faculty of Education and Rehabilitation Sciences, University of Zagreb, HRZZ IP-2014-09-9515), which was conducted at various institutions during the period from 2017 to the end of 2019.

The data was collected through a "paper-pencil" method with a sample of $N = 139$ ($F = 43.9\%$) young people, aged 12 to 20 years ($M = 15.29$; $SD = 1,708$), who was included in Social welfare centers (Dugo Selo, Ivanić Grad, Sisak, Velika Gorica, Zaprešić), Community Service Center Dugave-Zagreb or Psychiatric Hospital for Children and Adolescents Zagreb due to behavioral problems. All participants agreed to participate after being informed of the purpose and goals of the research. Instruments consisted of 1) General Self-Efficiency Scale, 2) Family Resilience Questionnaire, created to examine protective factors in the family, and 3) Personal Wellbeing Index. Data were analyzed via descriptive statistics (arithmetic mean, standard deviation, response frequency), Kolmogorov - Smirnov test, and Mann Whitney's U-test.

The results show that boys, compared to girls, estimate a higher level of general self - efficacy ($U = 1435,000$; $Z = - 4,011$, $p <, 001$), more family protective factors (family communication, connection and problem-solving) ($U = 1702, 500$; $Z = - 2,873$, $p <, 05$) and more general life satisfaction ($U = 1363,500$; $Z = -4,277$, $p <, 001$) and satisfaction by domains ($U = 1152,500$; $Z = -5,209$, $p <, 001$). On the other hand, there was no statistical difference between boys and girls in Family faith / spirituality ($U = 2342 000$; $Z = - , 158$, $p >, 05$) and Family social support ($U = 2049, 500$; $Z = -1,402$, $p >, 05$).

Key words: life satisfaction, family protective factors, youth with behavioral problems, general self-efficacy, gender

SADRŽAJ

1. UVOD	1
2. ZAŠTITNI ČIMBENICI	3
2.1. Individualni zaštitni čimbenici- generalna samoefikasnost	5
2.1.1. Samoefikasnost	5
2.1.2. Podjela samoefikasnosti	6
2.1.3. Generalna samoefikasnost	7
2.2. Obiteljski zaštitni čimbenici	9
2.2.1. Walshin model obiteljske otpornosti	11
3. ZADOVOLJSTVO ŽIVOTOM	14
3.1. Subjektivna dobrobit i zadovoljstvo životom	14
3.2. Mjerenje zadovoljstva životom	16
4. PREGLED DOSADAŠNJIH ISTRAŽIVANJA O ZADOVOLJSTVU ŽIVOTOM I ZAŠTITNIM ČIMBENICIMA S OBZIROM NA SPOL	18
4.1. Istraživanja o generalnoj samoefikasnosti i razlikama u odnosu na spol	18
4.2. Istraživanja o obiteljskim zaštitnim čimbenicima i razlikama u odnosu na spol	19
4.2.1. Obiteljska komunikacija, povezanost i nošenje s problemima	19
4.2.2. Obiteljska vjera/duhovnost	20
4.2.3. Socijalna podrška obitelji	20
4.3. Istraživanja o zadovoljstvu životom i razlikama u odnosu na spol	21
5. CILJ, PROBLEMI I HIPOTEZE ISTRAŽIVANJA	23
6. METODOLOŠKI OKVIR ISTRAŽIVANJA	24
6.1. Sudionici istraživanja	24
6.2. Instrumentarij	27
6.3. Način prikupljanja podataka	29
6.4. Etička pitanja	29
6.5. Metode obrade podataka	30
7. REZULTATI	31
7.1. Generalna samoefikasnost i razlike s obzirom na spol	31
7.2. Obiteljski zaštitni čimbenici i razlike s obzirom na spol	33
7.3. Zadovoljstvo životom u cjelini i razlike s obzirom na spol	41
7.4. Zadovoljstvo životom po domenama i razlike s obzirom na spol	42

8.RASPRAVA.....	48
9. ZAKLJUČAK	52
LITERATURA.....	54

1. UVOD

Usmjerenost na snage, resurse i zaštitne čimbenike kod mladih s problemima u ponašanju dugi se niz godina zanemarivao od strane stručnjaka i istraživača. Naime, glavni fokus istraživanja u području problema u ponašanju djece i mladih godinama je bio usmjeren na rizike i probleme. U korist navedenom govori i podatak kako na jedno istraživanje koje je usmjereno na pozitivna psihosocijalna stanja dolazi sedamnaest istraživanja koja su usmjerena na negativna psihosocijalna stanja (Diener, Suh, Lucas i Smith, 1999). Može se reći kako se zbog preokupacije i fiksacije istraživača i praktičara na devijantnost i nedostatke mnogo više zna o etiologiji nastanka problema u ponašanju i patologiji djece i mladih u riziku nego o njihovim snagama i razlozima dobrog funkcioniranja (Zimmerman, Ramirez-Valles i Maton, 1999) što je posljedično dovelo do zaslijepljenosti istraživača za normalnost koja postoji u marginalnim grupama (Cross, 1998), kao i do otpora djece i mladih prema tretmanu (Corcoran, 2006). Zbog svega navedenog, u novije vrijeme sve je češće prisutan pozitivan pristup u znanstvenom i stručnom radu s mladima, koji se bazira na razumijevanju, identifikaciji i osnaživanju individualnih i obiteljskih snaga. Na važnost orijentacije na pozitivno ukazuju brojni autori (npr.: Koller-Trbović, 1997; Lippman, Ryberg, Terzian, Moore, Humble i McIntosh 2014; Cox, 2006; Koller-Trbović, Mirosavljević i Jeđud Borić, 2017) koji navode kako je istraživanje pozitivnih i zaštitnih čimbenika ključno za uravnotežen i sveobuhvatan pristup upoznavanja dobrobiti mladih, kao i za kreiranje smjernica učinkovitog tretmana utemeljenog na snagama s ciljem pozitivnog razvoja, ispunjavanja potencijala te uspješnog nošenja s problemima pri čemu je važno imati u vidu i specifičnosti u pozitivnim aspektima s obzirom na spol. Zbog navedenog, ovo istraživanje bit će usmjereno na pozitivne aspekte psihosocijalnog funkcioniranja mladih s problemima u ponašanju te specifičnosti s obzirom na spol.

Temeljni konstrukti koji će se ispitivati ovim istraživanjem su zaštitni čimbenici na individualnoj i obiteljskoj razini te zadovoljstvo životom kod mladih s problemima u ponašanju.

Zaštitni čimbenici se odnose na stanja, obilježja, okolnosti, snage i resurse pojedinca, obitelji i šireg okruženja koji umanjuju rizik za nastanak problema u ponašanju (Bašić, 2009; Walsh, 2003; Khanlou i Wray, 2014), sprječavaju daljnje pogoršanje stanja te potiču ili održavaju zdravi razvoj (Vulić-Prtorić, 2002). S obzirom na to da su u literaturi utvrđeni brojni obiteljski i individualni zaštitni čimbenici koji dovode do dobrih ishoda na razini pojedinca i obitelji (Walsh, 2002; Schwarzer i Warrner, 2013), u ovom istraživanju fokus će se staviti na obiteljsku komunikaciju, povezanost i nošenje s problemima, obiteljsku vjeru/duhovnost te socijalnu

podršku obitelji kao tri ključne domene obiteljskog funkcioniranja te na generalnu samoefikasnost kao ključni zaštitni čimbenik na individualnoj razini.

Drugi važan koncept koji će ispitivati ovim istraživanjem je zadovoljstvo životom u cjelini i kroz sedam domena (materijalno stanje, zdravlje, postignuća, odnosi, vlastita sigurnost, pripadanje zajednici i buduća sigurnost) jer se pokazalo kako ono predstavlja nužan oslonac za socijalno funkcioniranje te važan psihološki resurs za postizanje adaptivnog razvoja (Antaramian, Huebner i Valois, 2008). Zadovoljstvo životom se može definirati kao kognitivna komponenta subjektivne dobrobiti (Sousa i Lyubomirsky, 2001), tj. kao mjera kognitivne procjene kvalitete ukupnih životnih okolnosti u kojima pojedinac živi (Anderson, Dubois, Leončikas i Sándor, 2012).

Na temelju dostupne literature, vidljivo je kako postojeća istraživanja koja su se bavila pitanjem razlika u zaštitnim čimbenicima i zadovoljstvu životom u odnosu na spol ukazuju na raznolike, nekonzistentne rezultate (Bezinović, Manestar i Ristić-Dedić, 2004; Raboteg-Šarić, Brajša-Žganec i Šakić, 2009; Lučev i Tadinac, 2010; Anderson, Holmes i Ostresh, 1999; Canter, 1982; Alarid, Burton i Cullen, 2000; Heimer, 1996; Agnew, 2005; Arora, Gupta i Choudhary, 2014; Schwarzer, Bäßler, Kwiatek, Schröder i Zhang, 1997). Stoga, cilj ovog istraživanja bit će utvrditi razlike u zaštitnim čimbenicima na individualnoj i obiteljskoj razini te zadovoljstvu životom kod mladih s problemima u ponašanju s obzirom na spol.

Ovaj rad dio je znanstveno istraživačkog projekta Specifična obilježja obitelji u riziku: doprinos planiranju kompleksnih intervencija- FamResPlan (IP-2014-09-9515), sufinanciran od Hrvatske zaklade za znanost, koji se provodio na Edukacijsko-rehabilitacijskom fakultetu od 2015. do 2019. godine s ciljem utvrđivanja obilježja specifičnih skupina obitelji u riziku, njihove otpornosti, spremnosti na promjenu, spremnosti na intervenciju i zadovoljstva životom u svrhu planiranja kompleksnih intervencija za te obitelji.

U tekstu koji slijedi teorijski će se obuhvatiti nekoliko područja. Najprije će se definirati i pojasniti ključni pojmovi: zaštitni čimbenici na individualnoj i obiteljskoj razini te zadovoljstvo životom. Nakon toga, prikazat će se rezultati dosadašnjih istraživanja o ovoj temi, nakon čega će se dati detaljan uvid u rezultate ovog istraživanja. Preciznije rečeno, utvrdit će se (ne) postojanje razlika u zaštitnim čimbenicima na individualnoj (generalnoj samoefikasnosti) i obiteljskoj razini (obiteljskoj komunikaciji, povezanosti i nošenju s problemima, obiteljskoj vjeri/duhovnosti te socijalnoj podršci obitelji) te zadovoljstvu životom u cjelini i po pojedinim domenama kod mladih s problemima u ponašanju s obzirom na spol.

2. ZAŠTITNI ČIMBENICI

Već je i u uvodnom poglavlju naglašeno kako je u novije vrijeme sve češće prisutan pozitivan pristup u radu i upoznavanju mladih s problemima u ponašanju koji se usmjerava na snage, potencijale, jakosti i zaštitne čimbenike. Razlog navedenome leži u činjenici kako orijentacija na pozitivno u istraživanjima omogućava bolje razumijevanje, identifikaciju i osnaživanje individualnih i obiteljskih snaga. Naime, ona je ključna za uravnotežen i sveobuhvatan pristup proučavanju dobrobiti mladih te za kreiranje smjernica učinkovitog tretmana utemeljenog na snagama s ciljem pozitivnog razvoja, ispunjavanja potencijala i uspješnog nošenja s problemima (Cox, 2006; Lippman i sur., 2014).

S obzirom na to da će se ovo istraživanje orijentirati na pozitivne aspekte psihosocijalnog funkcioniranja i razvoja mladih s problemima u ponašanju, prvo je potrebno definirati zaštitne čimbenike na individualnoj i obiteljskoj razini koji su izrazito relevantni kod pristupa usmjerenog na pozitivno.

Pregledom literature vidljivo je kako postoje brojne definicije i podjele zaštitnih čimbenika, što je usko vezano uz činjenicu kako se zaštitni čimbenici često vežu uz rizične čimbenike, a njihova povezanost, sinergija, isprepletenost i međusobni utjecaji često su nejasni. Za potrebe ovog istraživanja u nastavku će se navesti samo one definicije koje se najčešće koriste u domaćoj i stranoj literaturi, a koje se čine relevantnima za ovo istraživanje.

Tako neke definicije govore da se zaštitni čimbenici odnose se na ona stanja, obilježja, okolnosti, snage i resurse pojedinca, obitelji i šireg okruženja koji u interakciji s rizikom doprinose otpornosti (Walsh, 2003; Khanlou i Wray, 2014), odnosno oni umanjuju rizik za nastanak problema u ponašanju (Bašić, 2009), sprječavaju daljnje pogoršanje stanja te potiču ili održavaju zdravi razvoj (Vulić-Prtorić, 2002). S druge strane, Rutter (1985; prema Doležal, 2006) definira zaštitne čimbenike kao utjecaje koji modificiraju, poboljšavaju ili mijenjaju ponašanje osobe prema rizicima u okruženju, koji su skloni izazvati pojavu loših obrazaca ponašanja ili nekih drugih negativnih ishoda, dok Windle (2011) govori kako se radi o snagama i resursima unutar i izvan pojedinca koji potiču kapacitet za prilagodbu i oporavak u situaciji nedaće.

Nadalje, kada se govori o vrstama zaštitnih čimbenika tada možemo reći da postoji općeprihvaćena podjela na dvije (unutarnji i vanjski), odnosno tri temeljne kategorije zaštitnih čimbenika: individualni, obiteljski i okolinski (Maurović, 2015). Točnije rečeno, zaštitni

čimbenici ovise o individui, obiteljskom okruženju i široj društvenoj okolini individue (Kranželić Tavra, 2002).

U korist navedenome govore autori Murray (2003 prema Maurović, 2015) i Ali Gizir (2004), koji su sumirajući brojna istraživanja prepoznali tri temeljne kategorije zaštitnih čimbenika koji preveniraju/umanjuju rizik za nastanak problema u ponašanju :

1. obilježja osobe (pozitivni temperament, unutarnji lokus kontrole, visoko samopouzdanje, samoučinkovitost, pozitivna očekivanja od budućnosti, prosječna do visoka inteligencija, vještine regulacije emocija i introspekcije, osjećaj autonomije, vještine planiranja i organiziranja života, socijalne vještine, nada, optimizam)
2. obiteljski čimbenici (obiteljska kohezija, kvaliteta roditeljstva, podrška člana šire obitelji) te
3. čimbenici okoline (socijalna podrška od strane odraslih, uključenost u prosocijalne organizacije, pristup kvalitetnim školama, dobri odnosi s vršnjacima, uključenost u smislene aktivnosti i sl.)

Slično tome, Mangham i sur. (1997; prema Doležal, 2006) u svom radu navode najčešće spominjane zaštitne čimbenike za prevenciju problema u ponašanju kroz tri kategorije:

1. individualni (dobro genetsko nasljeđe, laki temperament, inteligencija, kognitivne sposobnosti, samopouzdanje, unutarnji lokus kontrole, planiranje budućnosti, optimizam, pozitivna očekivanja od budućnosti, socijalna kompetentnost, ego kontrola, otpornost, rana odgovornost, izdržljivost i dr.)
2. obiteljski (pozitivan odnos roditelj-dijete, kvalitetno roditeljstvo, obiteljska izdržljivost, uključenost oca u odgoj i brigu za dijete, pozitivna očekivanja od djetetove budućnosti, manja obitelj, zaposlenost majke i sl.)
3. okolinski (pozitivna veza s odraslima, sudjelovanje u izvan nastavnim aktivnostima i programima, pozitivno školsko iskustvo, uključenost zajednice i sl.)

Ovdje se može spomenuti i podjela prema Garmezy (1985, prema Bašić, 2009), koji je u svome radu također identificirao tri kategorije zaštitnih čimbenika: dispozicijski atributi (čimbenici temperamenta, socijalna orijentacija i odgovori na promjene, kognitivne sposobnosti i vještine suočavanja), obiteljska sredina (pozitivan odnos barem s jednim roditeljem ili roditeljskom figurom, kohezija, toplina, harmonija i izostanak zanemarivanja) i vanjski okolinski čimbenici (vanjski uvjeti i široka socijalna podrška kao i individualna upotreba tih uvjeta).

Kao što je vidljivo, postoje brojni zaštitni čimbenici koji su raspoređeni u tri temeljne kategorije. No, za potrebe ovog rada korist će se samo dvije kategorije zaštitnih čimbenika, točnije, individualni i obiteljski zaštitni čimbenici. S obzirom da su različita istraživanja (Walsh, 2002; Schwarzer i Warner, 2013) utvrdila postojanje brojnih obiteljski i individualni zaštitni čimbenika koji dovode do dobrih ishoda na razini pojedinca, u ovom istraživanju fokus će se staviti na generalnu samoefikasnost kao ključni zaštitni čimbenik na individualnoj razini te na obiteljsku komunikaciju, povezanost i nošenje s problemima, obiteljsku vjeru/duhovnost te socijalnu podršku obitelji kao tri ključne domene obiteljskog funkcioniranja. Ovdje je važno naglasiti kako je čimbenik socijalna podrška obitelji djelomično i okolinski čimbenik, ali s obzirom da se odnosi na percipiranu socijalnu podršku obitelji, odlučeno je da će se navedeni čimbenik promatrati u sklopu obiteljskih zaštitnih čimbenika. U daljnjem tekstu поближе će se objasniti navedeni čimbenici kao i razlog njihova odabira za ovo istraživanje.

2.1. Individualni zaštitni čimbenici- generalna samoefikasnost

Kao što je vidljivo iz prethodnog poglavlja, u literaturi su utvrđeni brojni individualni zaštitni čimbenici za prevenciju problema u ponašanju (primjerice Murray, 2003; prema Maurović, 2015; Mangham i sur., 1997; prema Doležal, 2006; Garnezy, 1985; prema Bašić, 2009; Ali Gizir, 2004), ali i individualni zaštitni čimbenici važni za postizanje dobrih ishoda kod adolescenata (detaljnije vidjeti u: Lippman i sur., 2014). Za potrebe ovog istraživanja ispitivat će se samo jedan zaštitni čimbenik, tj. samoefikasnost, koja se u brojnim istraživanjima (primjerice Luszczynska, Gutiérrez-Doña i Schwarzer, 2005; Schwarzer i Warner, 2013; Lippman i sur., 2014; Sagone i Indiana, 2017) pokazala izrazito važnom za postizanje dobrih ishoda.

2.1.1. Samoefikasnost

Samoefikasnost se definira kao vjerovanje pojedinca da je sposoban ostvariti određeni ishod (Bandura, Pastorelli, Barbaranelli i Caprara, 1999), tj. da posjeduje kompetencije za rješavanje teških ili novih zadataka i problema u specifičnim zahtjevnim situacijama (Luszczynska, Gutiérrez-Doña i Schwarzer, 2005). Može se reći kako samoefikasnost odražava osjećaj kontrole nad vlastitim okruženjem što proizlazi iz uvjerenja da je moguće kontrolirati izazovne zahtjeve okoline vlastitim ponašanjem (Schwarzer i Warner, 2013). Nadalje, ona razlikuje način na koji ljudi misle, osjećaju i djeluju (Bandura, 1997; prema Schwarzer i Warner, 2013) te utječe na izbore i napore koji se čine kako bi se postigao željeni cilj. Navedeno se može poboljšati posebnim društvenim iskustvima, procesima učenja i osvješćivanje osobnih

ograničenja i mogućnosti (Sagone i Indiana, 2017). Također, važno je naglasiti kako samoeфикаsnost može biti prisutna i onda kada se stresor još nije dogodilo ili se uopće neće dogoditi (Berry i West, 1993; Schwarzer i Warner, 2013).

Nadalje, važno je spomenuti kako sva navedena obilježja čine samoeфикаsnost jedinstvenim teorijskim konstruktom koji se razlikuje od nekih srodnih konstrukata, kao što su samopoštovanje, optimizam, lokus kontrole i samopoimanje vlastite sposobnosti (Luszczynska, Gutiérrez-Doña i Schwarzer, 2005; Schwarzer i Warner, 2013; Ivanov i Penezić, 2000). Tako samoeфикаsnost nije samopoštovanje, jer se ona odnosi na procjenu osobnih sposobnosti pojedinca, dok samopoštovanje odražava opću prosudbu osobe o sebi (Schwarzer i Warner, 2013). S druge strane, optimizam predstavlja pozitivno očekivanje određenog ishoda, dok za samoeфикаsnost nije dovoljno samo očekivati pozitivan ishod, već treba vjerovati i u postojanje sposobnosti za izvršenje ponašanja koje će dovesti do željenog ishoda (Ivanov i Penezić, 2000). Internalni lokus kontrole se razlikuje od samoeфикаsnosti u tome što osobe koje vjeruju da je uzrok određenog ishoda unutar njih, ne vjeruju nužno i da to mogu promijeniti (Condly, 2006; prema Schwarzer i Warner, 2013). Samopoimanje vlastite sposobnosti za razliku od samoeфикаsnosti, odnosi se na prosudbu nečije kompetencije bez pozivanja na bilo koje prethodne radnje (Luszczynska, Gutiérrez-Doña i Schwarzer, 2005).

2.1.2 Podjela samoeфикаsnosti

Prva podjela samoeфикаsnosti dolazi od Bandure (1997; Schwarzer i Warner, 2013), koji je uvjerenja o samoeфикаsnosti svrstao u tri dimenzije:

- (a) nivo
- (b) snaga
- (c) općenitost

Dimenzija nivoa se odnosi na težinu zadataka. Točnije, za jednostavne zadatke bez prepreka i poteškoća svaka bi osoba trebala imati jednako visoku razinu samoeфикаsnosti, a kod težih zadataka, različite razine samoeфикаsnosti. S druge strane, dimenzija snage se odnosi na to koliko su snažna uvjerenja o samoeфикаsnosti (snažnije uvjerenje, bolja samoeфикаsnost), a dimenzija općenitosti na prijenos uvjerenja o samoeфикаsnosti na iste ili različite situacije.

Upravo ova zadnja dimenzija Bandurine (1997; Schwarzer i Warner, 2013) podjele samoeфикаsnosti dovodi do glavne podjele ovog konstrukta. Naime, samoeфикаsnost se može istraživati:

- a. po domenama ili
- b. kao globalni, opći, generalni konstrukt

Može se reći kako se samoeфикаsnost obično shvaća i proučava po pojedinim domenama, kao što su društvena samoeфикаsnost (vjerovanje u vlastite društvene kompetencije) ili akademska samoeфикаsnost (vjerovanje u vlastitu akademsku sposobnost) (Lippman i sur., 2014), no u ovom istraživanju fokus će biti na generalnoj samoeфикаsnosti, tj. generaliziranom osjećaju vlastite ефикаsnosti koji se odnosi na povjerenje u vlastitu sposobnost suočavanja sa širokim rasponom zahtjevnih ili novih situacija (Sherer i sur. 1982; prema Luszczynska, Gutiérrez-Doña i Schwarzer, 2005; Schwarzer i Jerusalem, 1995).

2.1.3 Generalna samoeфикаsnost

Sva prethodna saznanja o samoeфикаsnosti vrijede i za generalnu samoeфикаsnost, no važno je navesti kako postoje razlike između istraživanja samoeфикаsnosti po pojedinim domenama i općenite/generalne samoeфикаsnosti. Naime, kako je već i navedeno, generalna samoeфикаsnost je vjerovanje u vlastitu kompetenciju za rješavanje novih zadataka i problema u širokom rasponu stresnih ili zahtjevnih situacija, dok je specifična samoeфикаsnost ograničena na određeni zadatak ili domenu (npr. školsko postignuće, radna samoeфикаsnost i sl.). Može se reći kako je generalna samoeфикаsnost vezana uz stabilan i sveobuhvatan osjećaj osobne kompetencije za učinkovito rješavanje stresnih situacija što odražava generalizaciju osobne kompetencije kroz različite domene funkcioniranja u kojima osoba prosuđuje koliko je djelotvorna/ uspješna (Luszczynska, Gutiérrez-Doña i Schwarzer, 2005). Vezano uz navedeno, teorijska razmatranja i empirijska istraživanja sugeriraju da se doživljavanje neuspjeha i uspjeha u različitim životnim područjima može generalizirati na globalnu percepciju sposobnosti pojedinca da se nosi sa "životom općenito" (Wallston i sur., 1987; prema Schwarzer i Warner, 2013) što prema nekim istraživačima opravda konceptualizaciju samoeфикаsnost kao općenitijeg konstrukta (Harter, 1978; Shelton, 1990; Sherer i sur., 1982; sve prema Schwarzer i Warner, 2013; Schwarzer i Jerusalem, 1995).

Razlog odabira generalne samoeфикаsnosti kao jednog od konstrukta koji će se ispitivati ovim istraživanjem, vezana je uz činjenicu da se njime može objasniti puno širi spektar ljudskog ponašanja i rješavanja problema od specifične samoeфикаsnosti. Osim navedenog, ako se u obzir uzmu istraživanja koja su pokazala kako je generalna samoeфикаsnost povezana sa zadovoljstvom životom, pozitivnim utjecajem na mentalno zdravlje (Leganger i sur., 2000; prema Schwartz i Warner, 2013) te otpornošću i psihološkom dobrobiti (Sagone i Indiana,

2017), tada se može jasno iščitati razlog odabira generalne samoefikasnosti kao jednog od konstrukta ovog istraživanja.

Nadalje, za bolje razumijevanje generalne samoefikasnosti potrebno je vidjeti utjecaj koja visoka i niska generalna samoefikasnost ima na mlade.

Tako rezultati istraživanja ukazuju da pojedinci s visokom razinom generalne samoefikasnosti vjeruju u svoje sposobnosti kada su suočeni s teškoćama, skloni su razmišljati o problemima kao izazovima, a ne kao prijetnjama ili nekontroliranim situacijama, odlučuju obavljati zahtjevnije zadatke, doživljavaju manje negativnih emocionalnih reakcija kod suočavanja sa zahtjevnim zadacima, motiviraju sami sebe, pokazuju upornost kada se suoče s teškim situacijama te postavljaju ambicioznije ciljeve kojih se drže (Bandura, 1997; prema Luszczynska, Gutiérrez-Doña i Schwarzer, 2005; Bandura, 1995). Također, pokazalo se kako su više razine samoefikasnost povezane s nižim razinama konzumiranja alkohola (piva), depresije i delinkventnog ponašanja kod muškaraca i žena (Callas i sur. 2004; prema Lippman i sur., 2014; Bandura, Caprara, Barbaranelli, Gerbino i Pastorelli, 2003). Suprotno navedenome, osobe s niskom razinom samoefikasnosti imaju tendenciju nižeg samopouzdanja i osjećaja tjeskobe posebno kada se suoče s različitim zahtjevima. Nadalje, doživljavaju zahtjevnije zadatke prijetećim, izbjegavaju teške situacije, nefunkcionalno se nose sa stresorima, osjetljiviji su na stres i depresiju, češće doživljavaju neuspjeh jer ulažu manje truda i brzo odustaju kada naiđu na poteškoće (Bandura, 1997; prema Schwarzer i Warner, 2013).

S druge strane istraživanja koja se bave pitanjem generalnog osjećaja vlastite efikasnosti adolescenata u prevladavanju stresnih situacija govore kako su više razine opće samoefikasnosti povezane s nižim zdravstvenim problemima u adolescenata koji su bili izloženi traumatizaciji (Cheever i Hardin, 1999; prema Schwarzer i Warner, 2013). Nadalje, pokazuje se da viša razina generalne samoefikasnosti dovodi do boljeg zadovoljstva životom i subjektivne dobrobiti bez obzira na nizak socioekonomski status (Tong i Song, 2004; prema Schwartz i Warner, 2013), te da niska razina generalne samoefikasnosti kod adolescentica dovodi do većeg rizika za razvoj poremećaja prehrane i depresije (Bennett, Spoth i Borgen, 1991; Pössel i sur., 2005; sve prema Schwarzer i Warner, 2013). Osim toga, adolescenti s visokom razinom generalne samoefikasnosti imaju bolju pažnju u školi, više rade, dobivaju bolje ocjene i iskazuju manje simptoma anksioznosti i depresije (Luszczynska, Scholz i Schwarzer, 2005; Usher i Pajares, 2008; Schneider i sur., 2009; sve prema Schwarzer i Warner, 2013; Endler, Speer, Johnson i Flett, 2001; Luszczynska, Gutiérrez-Doña i Schwarzer, 2005).

Za kraj se može reći kako je generalna samoefikasnost vrlo bitan konstrukt za istraživanje pozitivnih aspekata mladih te da će se zbog toga koristiti kao jedan od indikatora zaštitnih čimbenika u ovom istraživanju.

2.2. Obiteljski zaštitni čimbenici

Iz aspekta etiologije, utvrđivanja determinanti pojave i razvoja problema u ponašanju, svakako je važno uzeti u obzir i obiteljske zaštitne čimbenike, koji su, kako je objašnjeno u ranijem tekstu, brojni.

U sklopu ovog istraživanja obiteljski zaštitni čimbenici će se proučavati kao oni čimbenici koji jačaju otpornost obitelji i samim time potiču otpornost članova obitelji, odnosno djece i mladih s problemima u ponašanju. Drugim riječima, obiteljski zaštitni čimbenici važni su za otpornost mladih s problemima u ponašanju jer preveniraju/ smanjuju njihove probleme u ponašanju.

S obzirom na navedeno, može se reći kako su obiteljski zaštitni čimbenici oni čimbenici koji u interakciji s rizikom doprinose otpornosti obiteljskog sustava, a identificiraju se na razini člana obitelji, cjelokupne obitelji ili zajednice (Patterson, 2002). Slično navode Khanlou i Wray (2014) koji ističu kako na otpornost svakog člana obitelji i obitelji kao sustava, utječu individualni čimbenici otpornosti i obilježja okruženja (npr. jednake šanse, zakon, socijalna politika) pri čemu je važno imati na umu kako važnost pojedinih zaštitnih čimbenika ovisi o vrsti rizika.

U daljnjem tekstu navest će se kratak pregled obiteljskih zaštitnih čimbenika koji su u istraživanjima obiteljske otpornosti identificirani kao oni koji podržavaju razvoj otpornosti obitelji, a samim time i otpornosti mladih s problemima u ponašanju. Točnije rečeno, navest će se obiteljski zaštitni čimbenici koji preveniraju/smanjuju probleme u ponašanju mladih.

Tako su Ferić, Maurović i Žižak (2016a) napravile kratak pregled sedam istraživanja koja su se bavila pitanjem obiteljskih zaštitnih čimbenika te će se za potrebe ovog istraživanja grafički prikazati rezultati ove kratke analize (Tablica 2.).

Tablica 2. Pregled obiteljskih zaštitnih čimbenika (Walsh, 1996, 2003; Black i Lobo, 2008; Benzies i Mychasiuk, 2009; Bhana i Bachoo, 2011; Openshaw, 2011; Sjuts i Coutts, 2013; sve prema Ferić, Maurović i Žižak, 2016a)

Autori	Obiteljski zaštitni čimbenici
Walsh (1996, 2003)	davanje smisla nedaćama, snaga i zadržavanje pozitivne perspektive, duhovnost i sustav vrijednosti, fleksibilnost, povezanost, komunikacija i sposobnost korištenja resursa
Black i Lobo (2008)	pozitivan pogled, duhovnost, sklad članova obitelji, fleksibilnost, komunikacija u obitelji, financijsko upravljanje, obiteljsko vrijeme, rutine i rituali te mreža podrške obitelji
Benzies i Mychasiuk (2009)	struktura obitelji, stabilnost partnerskog odnosa i dobra komunikacija, obiteljska povezanost, podržavajuće interakcije djeteta-roditelj, osiguravanje kognitivno stimulirajućeg okruženja u domu od strane roditelja, vanjska mreža podrške, prilike za međugeneracijsko učenje, stabilni i dostatni prihodi i stanovanje u prikladnom prostoru
Bhana i Bachoo (2011)	sustav vjerovanja i vrijednosti koji promiče optimistične stavove ili pomaže obiteljima u vrijeme izazova; predstavlja zajedničke stavove, načine razmišljanja i vrijednosti koji podržavaju pozitivne ishode za obitelj; samostalnost i samoodređenje koje se gradi unutrašnjim lokusom kontrole; obitelji koje imaju naviku preuzimanja odgovornosti za svoju situaciju te koje su samostalnije češće demonstriraju pozitivne ishode u vrijeme kriza; duhovnost ili vjerovanje u višu silu pokazala se kao značajan „alat“ u nošenju s izazovima; autoritativan roditeljski stil obilježen toplinom, odgovaranjem na potrebe djeteta i komunikacijom, izravno promiče obiteljsku koheziju koja se pokazala kao važan čimbenik obiteljske otpornosti; obiteljska kohezija i toplina opisana kroz privrženost i emocionalnu podršku među članovima obitelji
Openshaw (2011)	sustav vjerovanja, davanje smisla nedaćama, pozitivna perspektiva, transcendentnost i duhovnost, organizacijski obrasci u obitelji, fleksibilnost, povezanost, socijalni i ekonomski resursi, komunikacija i procesi rješavanja problema, jasnoća, emocionalna ekspresija, zajedničko rješavanje problema
Sjuts i Coutts (2013)	povezanost, prilagodljivost, komunikacija, afektivna prisutnost, uključenost, pozitivno roditeljstvo i rješavanje problema

Kao što je vidljivo iz ovog pregleda, autori koji su istraživali obiteljske zaštitne čimbenike uglavnom su naišli na iste ili slične zaštitne čimbenike koji doprinose otpornosti što govori u prilog njihovoj specifičnosti i važnosti (npr. duhovnost, fleksibilnost, povezanost, komunikacija, davanje smisla nedaćama, financijsko upravljanje, sustav vrijednosti, optimizam, obiteljski rituali, mreža podrške).

S obzirom na to da će se ovim istraživanjem ispitivati zaštitni čimbenici na razini cjelokupnog obiteljskog sustava, odlučeno je kako će se oni mjeriti prema Walshinom modelu (2003) obiteljske otpornosti, koji će se u daljnjem tekstu detaljno razraditi.

2.2.1 Walshin model obiteljske otpornosti

Walshin model obiteljske otpornosti ili Family Resilience Framework (Walsh, 2003) jedan je od najčešće korištenih modela u području obiteljske otpornosti. On je napravljen na temelju metaanalize istraživanja koja su se bavila pitanjem otpornosti i funkcioniranja obitelji kao svojevrsni vodič za kliničku i istraživačku praksu s obiteljima koje se suočavaju s teškoćama (Walsh 2003, 2016). Može se reći kako ovaj model ima ulogu konceptualne mape koja služi za identificiranje ključnih obiteljskih procesa koji smanjuju stres i ranjivost u visokorizičnim situacijama, potiču rast i razvoj te osnažuju obitelj i pojedinca tijekom dugotrajne izloženosti stresorima i nedaćama (Walsh 2003).

Tako je na temelju rezultata mnogobrojnih istraživanja, Walsh (2003) konstruirala model obiteljske otpornosti koji se sastoji od devet transakcijskih procesa (zaštitnih čimbenika) sintetiziranih u tri ključne domene (dimenzije) obiteljskog funkcioniranja:

- a) izgradnja obiteljskog sustava vjerovanja (obiteljski sustav vjerovanja)
- b) stvaranje modela obiteljske organizacije (obiteljska organizacija)
- c) stvaranje komunikacijskih procesa u obitelji (obiteljska komunikacija i rješavanje problema)

Unutar svake od ove tri dimenzije nalaze se po tri zaštitna čimbenika koja potiču otpornost obitelji i time doprinose otpornosti pojedinca (Tablica 3.)

Tablica 3. Walshin model obiteljske otpornosti (2003, 7)

Dimenzije	Zaštitni čimbenici
<p>1. Obiteljski sustav vjerovanja</p>	<p>1. <u>davanje smisla krizama i poteškoćama</u> otpornost utemeljena na odnosima, normalizacija i kontekstualizacija nevolja, osjećaj međusobne povezanosti: krize kao smislen, dostižan i izvediv izazov, traženje uzroka i objašnjenja</p> <p>2. <u>pozitivan stav</u> nada, optimizam, povjerenje, hrabrost, usmjerenost na snage i potencijale, aktivno pristupanje izazovima i ustrajnost, savladavanje onog što je moguće i prihvaćanje onog što se ne može promijeniti</p> <p>3. <u>transcendencija i duhovnost</u> više vrijednosti i ciljevi, duhovnost: vjera, podrška zajednice, rituali, nadahnuće: vizija novih mogućnosti, kreativno izražavanje, socijalna aktivnost, preobrazba (promjena): učenje, promjena i rast iz nevolje</p>
<p>2. Obiteljska organizacija</p>	<p>4. <u>fleksibilnost</u> otvorenost za promjene: reorganizacija i prilagodba kao odgovor na izazove, stabilnost u poteškoćama, jako autoritativno vodstvo: odgoj, zaštita i usmjeravanje, suradničko roditeljstvo – jednakost</p> <p>5. <u>povezanost</u> međusobna podrška, suradnja i privrženost, poštovanje individualnih potreba, razlika i granica, ulaganje u odnose</p> <p>6. <u>socijalni i ekonomski resursi</u> mobiliziranje srodničke, društvene i lokalne mreže; traženje modela i mentora, izgrađivanje financijske sigurnosti, ravnoteža između obitelji i posla</p>

<p>3. Obiteljska komunikacija i rješavanje problema</p>	<p>7. <u>jasnoća</u> jasne, dosljedne poruke (riječi i postupci), pojašnjavanje nejasnih informacija, iskrenost</p> <p>8. <u>otvoreno izražavanje emocija</u> dijeljenje svih osjećaja (radost i bol, nada i strah), međusobna empatija, toleriranje različitosti, preuzimanje odgovornosti za osjećaje i ponašanje, izbjegavanje okrivljavanja, humor, ugodna interakcija</p> <p>9. <u>suradničko rješavanje problema</u> kreativno rješavanje problema, dosjetljivost, korištenje mogućnosti zajedničko donošenje odluka, rješavanje konflikata, pregovaranje, pravednost, uzajamnost, usmjerenost na ciljeve, poduzimanje konkretnih koraka, izgradnja uspjeha, učenje iz pogrešaka</p> <p>proaktivan stav, prevencija problema, sprečavanje kriza, priprema za buduće izazove</p>
--	---

Važno je naglasiti kako su ovi zaštitni čimbenici međusobno interaktivni i sinergični, kako unutar iste domene tako i između različitih domena. To znači da možemo govoriti o interaktivnim dinamičnim procesima koji uključuju snage i resurse (zaštitni čimbenici) članova obitelji, koje oni mogu mobilizirati unutar obiteljskog sustava i/ili u interakciji sa svojim socijalnim okruženjem (Walsh, 2016).

U sklopu ovog istraživanja, obiteljski zaštitni čimbenici će se ispitivati putem Upitnika obiteljske otpornosti kroz tri skale, odnosno tri ključne domene obiteljskog funkcioniranja:

- a) Obiteljska komunikacija, povezanost i nošenje s problemima
- b) Obiteljska vjera/duhovnost
- c) Socijalna podrška obitelji

Nakon detaljnijeg prikaza zaštitnih čimbenika na individualnoj i obiteljskoj razini, u nastavku će biti riječ o zadovoljstvu životom.

3. ZADOVOLJSTVO ŽIVOTOM

Kao što je ranije spomenuto, drugi važan konstrukt koji će se ispitivati ovim istraživanjem jest dobar ishod, odnosno zadovoljstvo životom. Navedeni konstrukt predstavlja termin s kojim se vrlo često susrećemo, kako u svakodnevnom životu, tako i u različitim znanstvenim disciplinama poput psihologije, sociologije, politologije, filozofije i ekonomije, a generalna percepcija o njemu jest da se radi o jasnom i jednostavnom konstrukt (Kovčo Vukadin, Novak i Križan, 2016). No, pregledom znanstvene literature vidljivo je kako zadovoljstvo životom predstavlja vrlo složen konstrukt zbog nepostojanja opće definicije i preklapanja s drugim, srodnim pojmovima o čemu će više biti riječ u kasnijim poglavljima.

Naime, osnovni razlozi odabira zadovoljstva životom kao konstrukta koji će se ispitivati ovim istraživanjem povezani su sa znanstvenim spoznajama koji govore kako je zadovoljstvo životom važno za promicanje pozitivnog razvoja mladih i usmjeravanje na pozitivne pokazatelje blagostanja (Peterson, 2005; prema Tuce i Fako, 2014; Proctor, Linley i Maltby, 2009) te da predstavlja nužan oslonac za socijalno funkcioniranje i važan psihološki resurs za postizanje adaptivnog razvoja (Antaramian, Huebner i Valois, 2008) posebice kod mladih koje štiti od posljedica stresa i razvoja psihopatološkog ponašanja (Suldo i Huebner, 2004). Iz navedenog se zaključuje kako zadovoljstvo životom predstavlja konstrukt koji je usmjeren na pozitivne aspekte psihosocijalnog funkcioniranja mladih zbog čega ga je nužno ispitati u sklopu ovog istraživanja.

U daljnjem tekstu prikazat će se aktualna shvaćanja ovog konstrukta, počevši od njegova definiranja, preko identificiranja njegovih temeljnih elemenata, do prikaza rezultata istraživanja i načina njegova mjerenja.

3.1. Subjektivna dobrobit i zadovoljstvo životom

Kao što je ranije navedeno, ne postoji opće prihvaćena definicija zadovoljstva životom već ju različiti autori definiraju na različite načine. Tako Penezić (2006) navodi da je zadovoljstvo životom kognitivna evaluacija cjelokupnog vlastitog života kroz koju svaki pojedinac procjenjuje svoj život, a Diener (2006) kako je riječ o izvješću pojedinca o tome kako ocjenjuje i vrednuje svoj cjelokupni život. S druge strane, Anderson, Dubois, Leončikas i Sándor (2012) navode da je riječ o mjeri kognitivne procjene kvalitete ukupnih životnih okolnosti u kojima pojedinac živi. Slično navedenome govore i Lewis i sur. (2011; prema Salihagić, 2018) koji definiraju zadovoljstvo životom kao kognitivnu evaluaciju života osobe u cjelini, ali i u specifičnim životnim domenama prema subjektivnim standardima.

Iako postoje različite definicije, zadovoljstvo životom se ipak najčešće definira kao kognitivna komponenta subjektivne dobrobiti (Sousa i Lyubomirsky, 2001; Kovčo Vukadin, Novak i Križan, 2016). Ovdje je važno naglasiti kako se zadovoljstvo životom i subjektivna dobrobit nerijetko koriste kao sinonimi, no kao što je vidljivo iz definicije, zadovoljstvo životom predstavlja komponentu subjektivne dobrobiti. S obzirom na navedeno i činjenicu da se zadovoljstvo životom pozicionira u područje šireg konstrukta subjektivne dobrobiti (Kovčo Vukadin, Novak i Križan, 2016), u daljnjem tekstu će se navedeni konstrukt detaljnije obrazložiti.

Naime, subjektivna dobrobit može se definirati kao individualno subjektivno uživanje i zadovoljstvo životom, odnosno stupanj u kojem pojedinac svoj cjelokupni život doživljava povoljnim i ugodnim (Veenhoven, 2001, prema Tadić, 2011). Ona se odnosi na specifično iskustvo vlastitog života (Eger i Maridal, 2015) te uključuje doživljavanje ugodnih emocija, nisku razinu negativnih raspoloženja i visok stupanj zadovoljstva životom (Diener, Lucas i Oishi, 2002; prema Kovčo Vukadin, Novak i Križan, 2016). Točnije rečeno, subjektivna dobrobit je krovni pojam koji obuhvaća različite procjene koje ljudi donose o svojim životima, događajima, tijelima, umovima i okolnostima u kojima žive te iako se radi o subjektivnoj procjeni, manifestacije te procjene možemo promatrati objektivno kroz verbalno i neverbalno ponašanje, djela, biologiju, pozornost i pamćenje (Diener, 2006).

Nadalje, subjektivna dobrobit može se podijeliti na karakteristike, konstrukte / aspekte i komponente/ dimenzije. Sukladno navedenom, Diener (1984; prema Tuce i Fako, 2014) ističe da subjektivna dobrobit ima tri osnovne karakteristike:

- a. subjektivna je i ovisi o iskustvu pojedinca
- b. uključuje pozitivne faktore, a ne samo odsustvo negativnih faktora
- c. predstavlja ukupnu procjenu različitih aspekata života pojedinca, s naglaskom na subjektivnoj evaluaciji života.

Osim navedenog, ona uključuje i tri specifična aspekta / konstrukta (Diener, Suh, Lucas i Smith, 1999; Proctor, Linley i Maltby, 2009; Tuce i Fako, 2014):

a) pozitivni afekti	}	emocionalni odgovor
b) negativni afekti		
c) zadovoljstvo životom (globalno i po pojedinim domenama)		

Drugim riječima, subjektivnu dobrobit čine tri povezana, nezavisna faktora: relativna prisutnost pozitivnog afekta, odsutnost negativnog afekta i percipirana kvaliteta života, odnosno

zadovoljstvo životom (Huebner, Suldo, Smith i McKnight, 2004; Raboteg-Šarić, Brajša-Žganec i Šakić, 2009).

Grupiranjem ova tri aspekta dolazi se do podjele na dvije ključne komponente/ dimenzije subjektivne dobrobiti (Kovčo Vukadin, Novak i Križan, 2016):

- a) kognitivna i
- b) afektivna/ emocionalna

Pritom je najčešće korišten indikator emocionalne komponente subjektivne dobrobiti sreća, a kognitivne komponente zadovoljstvo životom (Miljković, 2013; prema Gajšek, 2018). Iako su ove dvije komponente međusobno usko povezane (Pavot i Diener, 2013; prema Tuce i Fako, 2014), one se ipak po određenim karakteristikama razlikuju. Tako afektivna komponenta subjektivne dobrobiti uključuje raspoloženja i emocionalne reakcije na događaje i situacije koje se odvijaju u određenom razdoblju (Tadić, 2010; prema Gajšek, 2018) dok se kognitivna komponenta temelji na kognitivnoj prosudbi o percipiranom ostvarenju potreba i aspiracija (Veenhoven, 2009, prema Tadić, 2011).

Kada se govori o sistematizaciji subjektivne dobrobiti prema navedenim dimenzijama i razini procjene tada se može reći kako se svaka dimenzija (afektivna i kognitivna) može procijeniti kao opća i specifična (Galinha i Pais – Liberio, 2011). To znači da se afektivna komponenta sastoji od procjene opće razine sreće ili doživljenih ugodnih i neugodnih afekata, a kognitivna komponenta od procjene zadovoljstva životom općenito ili po pojedinim područjima života (Martin i Huebner, 2007; prema Maurović, Križanić i Klasić, 2014). Osnovna razlika između procjene zadovoljstva životom općenito i procjene po pojedinim područjima života jest u tome što opći osjećaj zadovoljstva životom podrazumijeva širu, kognitivno utemeljenu evaluaciju pojedinca o kvaliteti života u cjelini, dok zadovoljstvo pojedinim područjima života predstavlja evaluaciju specifičnih aspekata života kao što su posao, odnosi, zdravlje, obitelj i dr. (Pavot i Diener, 1993).

3.2. Mjerenje zadovoljstva životom

Važnost mjerenja zadovoljstva životom kod adolescenata otkrivena je brojnim istraživanjima u kojima se pokazalo da individualne razlike u zadovoljstvu životom mogu predvidjeti važne životne ishode, kao što su vršnjačko nasilje, usamljenost, samopouzdanje, sposobnost vodstva i socijalnost, ljubavni i drugi socijalni odnosi te razvoj internaliziranih i eksternaliziranih problema u ponašanju (McKnight, Huebner i Suldo, 2002; Haranin, Huebner i Suldo, 2007;

Ozben, 2013; Diener i Ryan, 2009; Diener i Seligman, 2002; sve prema Tuce, Fako, Hasanbegović-Anić i Alispahić, 2018; Suldo i Huebner, 2004;).

Nadalje, pokazalo se kako je zadovoljstvo životom povezano i s brojnim konstruktima, kao što su mentalno zdravlje, depresija, briga, samopoimanje, osobna kontrola, moral, zdravlje, stres, samopoštovanje, obiteljsko funkcioniranje i socijalna podrška (Acton, 1994; Argyle, 1999, sve prema Penezić, 2006), gdje se pozitivne procjene zadovoljstva životom povezuju se sa srećom i postignućem tzv. 'dobrog života', a negativne procjene s depresijom i nesrećom (Proctor, Linley i Maltby, 2009).

Općenito se može reći kako su adolescenti u prosjeku visoko zadovoljni svojim životom (Penezić, 2006; Raboteg-Šarić, Brajša-Žganec i Šakić, 2009) te da oni koji pokazuju visoko zadovoljstvo životom imaju i visoke razine socijalne podrške, više razine emocionalne, akademske i društvene samoeфикаsnosti, niže razine neuroticizma, manje emocionalnih i ponašajnih problema te bolje kognitivno i interpersonalno funkcioniranje (Huebner i Suldo 2006; prema Salihagić, 2018).

S obzirom na sve navedeno, u sklopu ovog istraživanja ispitivat će se opće zadovoljstvo životom te zadovoljstvo životom u sedam domena: materijalno stanje, zdravlje, postignuća, odnosi, vlastita sigurnost, pripadanje zajednici i buduća sigurnost.

U daljnjem tekstu, navest će se kratki pregled dosadašnjih stranih i domaćih istraživanja koja su se bavila temom razlika u zadovoljstvu životom i zaštitnim čimbenicima na individualnoj i obiteljskoj razini kod mladih s problemima u ponašanju s obzirom na spol.

4. PREGLED DOSADAŠNJIH ISTRAŽIVANJA O ZADOVOLJSTVU ŽIVOTOM I ZAŠTITNIM ČIMBENICIMA S OBZIROM NA SPOL

Kao što je već ranije navedeno, u sklopu ovog istraživanja, koje je dio znanstveno istraživačkog projekta Specifična obilježja obitelji u riziku: doprinos planiranju kompleksnih intervencija (FamResPlan; Hrvatska zaklada za znanost, HRZZ IP-2014-09-9515), utvrdit će se razlika u zadovoljstvu životom i zaštitnim čimbenicima na individualnoj i obiteljskoj razini s obzirom na spol, kod mladih koji iskazuju probleme u ponašanju.

Naime, pregledom literature vidljivo je kako postojeća domaća i strana istraživanja ukazuju na raznolike rezultate. Točnije rečeno, ne postoje konzistentni rezultati koji bi ukazali na činjenicu da mladići ili djevojke pokazuju veću prisutnost određenih zaštitnih čimbenika na individualnoj ili obiteljskoj razini ili pak zadovoljstvu životom. Također, vidljivo je kako postoji relativno malen broj istraživanja koje se odnose na populaciju mladih s problemima u ponašanju što potvrđuje činjenicu da je i dalje glavni fokus istraživanja koja se bave ovom populacijom usmjeren na rizike i probleme.

U daljem tekstu bit će prikazani rezultati domaćih i stranih istraživanja o razlikama u generalnoj samoefikasnosti, obiteljskim zaštitnim čimbenicima te zadovoljstvu životom s obzirom na spol, na općoj populaciji mladih i mladih s problemima u ponašanju.

4.1 Istraživanja o generalnoj samoefikasnosti i razlikama u odnosu na spol

Može se reći kako istraživanja o generalnoj samoefikasnosti i razlikama u odnosu na spol pokazuju nekonzistentne rezultate kod opće populacije mladih. Naime, jedan dio istraživanja govori kako mladići pokazuju veću generalnu samoefikasnost od djevojaka (Arora, Gupta i Choudhary, 2014; Schwarzer, Mueller i Greenglass, 1999; Bonsaksen, Lerdal, Heir, Ekeberg, Skogstad, Grimholt i Schou-Bredal, 2019), dok drugi dio istraživanja govori kako ne postoji statistički značajna razlika u generalnoj samoefikasnosti s obzirom na spol (Pajares i Graham, 1999; Tak, Brunwasser, Lichtwarck-Aschoff i Engels, 2017; Šandrić, 2018).

Tako je u istraživanju (Arora, Gupta i Choudhary, 2014) provedenom s općom populacijom 648 kineskih adolescenata (49%= M; 51%= Ž) utvrđena veća razina generalne samoefikasnosti kod mladića. Isti rezultati dobiveni su i na općoj populaciji njemačkih adolescenata (N=3,077; M=52%) (Schwarzer, Mueller i Greenglass, 1999) te na općoj populaciji Norvežana (N= 1787; Ž= 53.1%) (Bonsaksen i sur., 2019). S druge strane, istraživanje provedeno s uzorkom hrvatskih adolescenata (N= 164; 57 učenika i 107 učenica) u dobi od 16 do 19 godina (M=17.07

SD=0.359) pokazuje kako ne postoji statistički značajna razlika u generalnoj samoefikasnosti u odnosu na spol (Šandrić, 2018), a isti rezultat dobiven je i s populacijom nizozemskih adolescenata koji su iskazivali depresivne smetnje (N=1341; \bar{Z} =47%) (Tak, Brunwasser, Lichtwarck-Aschoff i Engels, 2017).

Kao što je vidljivo iz ovog kratkog pregleda, većina istraživanja su strana te su provedena na općoj populaciji adolescenta. Zbog svega navedenog u ovom istraživanju će se nastojati ispitati razlike u generalnoj samofikasnosti u odnosu na spol te tako pridonijeti istraživanju snaga mladih s problemima u ponašanju.

4.2. Istraživanja o obiteljskim zaštitnim čimbenicima i razlikama u odnosu na spol

S obzirom na to da će se unutar ovog istraživanja ispitivati tri ključne domene obiteljskog funkcioniranja (obiteljska komunikacija, povezanost i nošenje s problemima, obiteljska vjera/duhovnost te socijalna podrška obitelji), ovaj pregled će se usmjeravati isključivo na domaća i strana istraživanja koja su ispitivala navedene čimbenike.

4.2.1 Obiteljska komunikacija, povezanost i nošenje s problemima

Pregledom literature vidljivo je kako su rezultati istraživanja obiteljske komunikacije, povezanosti i nošenja s problemima nekonzistentna kod opće populacije mladih. Naime, istraživanja koja su se bavila pitanjem obiteljske povezanosti navode kako su djevojke povezanije sa svojim roditeljima te da obiteljsku komunikaciju i nošenje s problemima procjenjuju višim vrijednostima od mladića (Anderson, Holmes i Ostresh, 1999; Canter, 1982; Smojver-Ažić i Bezinović, 2011; Petts, 2014; Fagan, Van Horn, Antaramian i Hawkins, 2011). Tako istraživanje na uzorku od 18512 adolescenta u dobi od 12 do 18 godina (\bar{Z} =50%) pokazuje da djevojke procjenjuju nižu razinu lošeg obiteljskog upravljanja te veću povezanost s majkom (Fagan, Van Horn, Antaramian i Hawkins, 2011), a slični rezultati dobiveni su i na uzorku 5763 mladih (2899 mladića i 2837 djevojaka) u dobi od 10 do 25 godina gdje se pokazalo kako djevojke imaju bolje odnose i komunikaciju sa svojim roditeljima u odnosu na mladiće (Petts, 2014). Nadalje, istraživanje provedeno s hrvatskim uzorkom od 1191 adolescenta (617 djevojaka i 574 mladića) u dobi od 14 do 19 godina pokazuje kako djevojke pozitivnije procjenjuju odnose u svojoj obitelji, povezanost s oba roditelja te konstruktivnije rješavanje problema u obitelji u odnosu na mladiće (Smojver-Ažić i Bezinović, 2011).

S druge strane, neka istraživanja ukazuju kako ne postoji statistički značajna razlika u obiteljskoj povezanosti između mladića i djevojaka (Heimer, 1996; Daigle, Cullen i Wright,

2007; Moffitt, Caspi, Rutter i Silva, 2001), na što ukazuje i istraživanje provedeno na uzorku od 1725 adolescenata (766 djevojaka i 870 mladića) u dobi od 11 do 17 godina (Heimer, 1996).

Osim spomenutih istraživanja, Cernkovich i Giordano (1987) su na uzorku od 824 adolescenta došli do spoznaje kako su mladići ti koji obiteljske odnose, komunikaciju i povezanost procjenjuju višim vrijednostima od djevojaka, što je u suprotnosti s gore navedenim istraživanjima.

4.2.2 Obiteljska vjera/duhovnost

Za razliku od drugih obiteljskih zaštitnih čimbenika, istraživanja o obiteljskoj vjeri/ duhovnosti konzistentno ukazuju na podatak da djevojke procjenjuju religioznost značajnijim zaštitnim čimbenikom (Agnew, 2005; Hartman, Turner, Daigle, Exum i Cullen, 2009; Petts, 2014; Lee, Jirásek, Veselský i Jirásková, 2019; Milot i Ludden, 2009). Tako istraživanje provedeno na 711 mladih u dobi od 16 do 23 godine ukazuje na podatak da djevojke procjenjuju viši stupanj religioznosti u odnosu na mladiće (Hartman i sur., 2009). Iste rezultate dobili su i Petts (2014) na uzorku od 5736 mladih (2899 mladića i 2837 djevojaka) u dobi od 10 do 25 godina, Lee, Jirásek, Veselský i Jirásková (2019) na uzorku 416 čeških adolescenata u dobi od 11 do 15 godina te Milot i Ludden (2009) na uzorku od 683 adolescenata (\bar{X} = 61,3%).

4.2.3 Socijalna podrška obitelji

Istraživanja usmjerena na ispitivanje razlika u percepciji socijalne podrške obitelji s obzirom na spol gotovo da i ne postoje. Naime, većina istraživanja koja se bavi ovim pitanjem usmjerena su na pojedinca, a ne obitelj kao cjelinu. Tako neka istraživanja navode da djevojke percipiraju više socijalne podrške od strane prijatelja i drugih odraslih osoba (Rueger, Malecki i Demaray, 2010; Cheng i Chan, 2004; Colarossi, 2001), a mladići od strane obitelji (Cheng i Chan, 2004; Colarossi, 2001), dok druga govore kako ne postoji statistički značajna razlika u socijalnoj podršci s obzirom na spol od strane drugih odraslih osoba (Colarossi, 2001) i obitelji (Rueger, Malecki i Demaray, 2010). Nadalje, istraživanje koje se bavilo pitanje socijalne podrške obitelji od strane rođaka i prijatelja na razini obitelji kao sustava, ukazuje na podatak da ne postoji statistički značajna razlika između mladića i djevojaka u percepciji socijalne podrške obitelji (Cross, Taylor i Chatters, 2018). Istraživanje je provedeno na općoj populaciji adolescenata (N=1115; \bar{X} = 50%).

Kao što je vidljivo iz ovog kratkog pregleda, istraživanja obiteljskih zaštitnih čimbenika uglavnom dolaze iz strane literature. U ovom istraživanju nastojat će se, između ostalog, ispitati

i razlike u obiteljskim zaštitnim čimbenicima kod mladih s problemima u ponašanju u odnosu na spol te tako pridonijeti novim spoznajama.

4.3. Istraživanja o zadovoljstvu životom i razlikama u odnosu na spol

Većina istraživanja koja su se bavila pitanjem generalnog zadovoljstva životom na općoj populaciji mladih i populaciji mladih s problemima u ponašanju govore kako su mladići zadovoljniji životom od djevojaka (Salihagić, 2018; Neto, 1993; Verkuyten, 1986; Raboteg-Šarić, Brajša-Žganec i Šakić, 2009; Bezinović, Manestar i Ristić-Dedić, 2004; Moksnes i Espnes, 2013; Chen, Cai, He i Fan, 2020; Batz i Tay, 2018). No, postoje i istraživanja koja ukazuju na to kako nema statistički značajnih razlika u zadovoljstvu životom između mladića i djevojaka (Huebner, Suldo, Smith i McKnight, 2004; Penezić, 1996; Penezić, 1999; Penezić, 2006; Gajšek, 2018; Paljević, 2013). Kada je riječ o istraživanjima zadovoljstva životom po pojedinim domenama rezultati na općoj populaciji pokazuju kako su žene zadovoljnije materijalnim stanjem od muškaraca (Daig, Herschbach, Lehmann, Knoll i Decker, 2009), dok su muškarci zadovoljniji svojim zdravljem, odnosom s partnerom te osobnom sigurnošću (Goldbeck, Schmitz, Besier, Herschbach i Henrich, 2007; Vuletić i sur., 2011). Druga istraživanja ukazuju kako nema razlika u spolu s obzirom na zadovoljstvo prijateljima i zadovoljstvo sigurnošću u budućnosti (Goldbeck i sur., 2007; Vuletić i sur., 2011).

Nadalje, istraživanje Raboteg-Šarić, Brajša-Žganec i Šakić (2009) na uzorku od 2823 hrvatskih adolescenata ($\check{Z}=54.5\%$), prosječne dobi 16.86 (SD=1.10), pokazalo je kako su mladići zadovoljniji životom ($M=3.59$) od djevojaka ($M=3.45$; ($M=3.45$; $F=9.75$, $p<0.01$), a isti rezultat dobili su Salihagić (2018) na uzorku od 1559 adolescenata te Bezinović, Manestar i Ristić-Dedić (2004) s uzorkom od 4766 adolescenata (2508 djevojaka i 2258 mladića). Također, isti rezultati dobiveni su i u stranim istraživanjima; Moksnes i Espnes (2013) na uzorku od 1073 norveških adolescenata ($M=51.2\%$, $\check{Z}=48.7\%$) te Chen, Cai, He i Fan (2020) u metaanalizi 46 studija ($N=11772$). S druge strane, neka su istraživanja pokazala kako nema statistički značajnih razlika u općem zadovoljstvu životom s obzirom na spol. Jedno od tih istraživanja jest istraživanje provedeno s uzorkom od 262 adolescenata ($\check{Z}=52.7\%$) u dobi od 15 do 18 godina (Gajšek, 2018) te istraživanje provedeno s uzorkom od 68 mladih (42 djevojke i 26 mladića) u dobi od 14 do 21 godine smještenih u ustanove za djecu bez odgovarajuće roditeljske skrbi (Paljević, 2013).

S druge strane, istraživanja zadovoljstva životom po pojedinim domenama ukazuju na raznolike rezultate. Tako istraživanje Goldbeck i suradnika (2007) s općom populacijom 1274 njemačkih adolescenata ($M=52\%$) u dobi od 11 do 16 godina pokazuje kako su mladići zadovoljniji sa

svojim zdravljem i partnerskim odnosom, ali i kako nema statistički značajnih razlika u zadovoljstvu s prijateljima u odnosu na spol. Nadalje, u istraživanju Vuletić i sur. (2011) na općoj punoljetnoj populaciji (N= 4000, Ž= 51%) u rasponu dobi od 18 do 86 godina (M= 47,12; SD=17,23) utvrđeno je kako su muškarci zadovoljniji osobnom sigurnošću u odnosu na žene, ali i kako nema statistički značajne razlike u zadovoljstvu sigurnošću u budućnosti. Što se tiče zadovoljstva materijalnim stanjem, istraživanje provedeno s njemačkom populacijom od 5036 sudionika u dobi od 14 do 75 godina pokazuje kako žene do 30 godina pokazuju veće zadovoljstvo materijalnim stanjem od muškaraca (Daig i sur., 2009).

Nakon teorijskog dijela slijedi istraživački dio ovog rada koji je usmjeren na stjecanje uvida u razlike na generalnoj samoefikasnosti, obiteljskim zaštitnim čimbenicima te zadovoljstvu životom u cjelini i po domenama kod mladih s problemima u ponašanju u odnosu na spol.

5. CILJ, PROBLEMI I HIPOTEZE ISTRAŽIVANJA

Cilj istraživanja je utvrditi razlike u zaštitnim čimbenicima na individualnoj (generalnoj samoefikasnosti) i obiteljskoj razini (obiteljskoj komunikaciji, povezanosti i nošenju s problemima, obiteljskoj vjeri/duhovnosti te socijalnoj podršci obitelji) te zadovoljstvu životom kod mladih s problemima u ponašanju s obzirom na spol.

Istraživački problemi i hipoteze istraživanja navedeni su u nastavku:

P1: Ispitati razlike u generalnoj samoefikasnosti s obzirom na spol.

H1: Mladići će procijeniti višu razinu generalne samoefikasnosti od djevojaka.

P2: Ispitati razlike u obiteljskim zaštitnim čimbenicima (obiteljskoj komunikaciji, povezanosti i nošenju s problemima, obiteljskoj vjeri/duhovnosti te socijalnoj podršci obitelji) s obzirom na spol.

H2: Djevojke će pokazivati viši rezultat na skali obiteljska komunikacija, povezanost i nošenje s problemima te na skali obiteljska vjera/duhovnost u odnosu na mladiće.

H3: Ne postoji statistički značajna razlika u rezultatima na skali socijalna podrška obitelji između djevojaka i mladića.

P3: Ispitati razlike u zadovoljstvu životom u cjelini i po pojedinim domenama s obzirom na spol.

H4: Mladići će pokazivati višu razinu zadovoljstva životom u cjelini i po prosjeku svih pojedinih domena u odnosu na djevojke.

H5: Mladići će pokazivati višu razinu zadovoljstva zdravljem, onime što postižu u životu i osjećajem sigurnosti, dok će djevojke pokazivati višu razinu zadovoljstva životnim standardom.

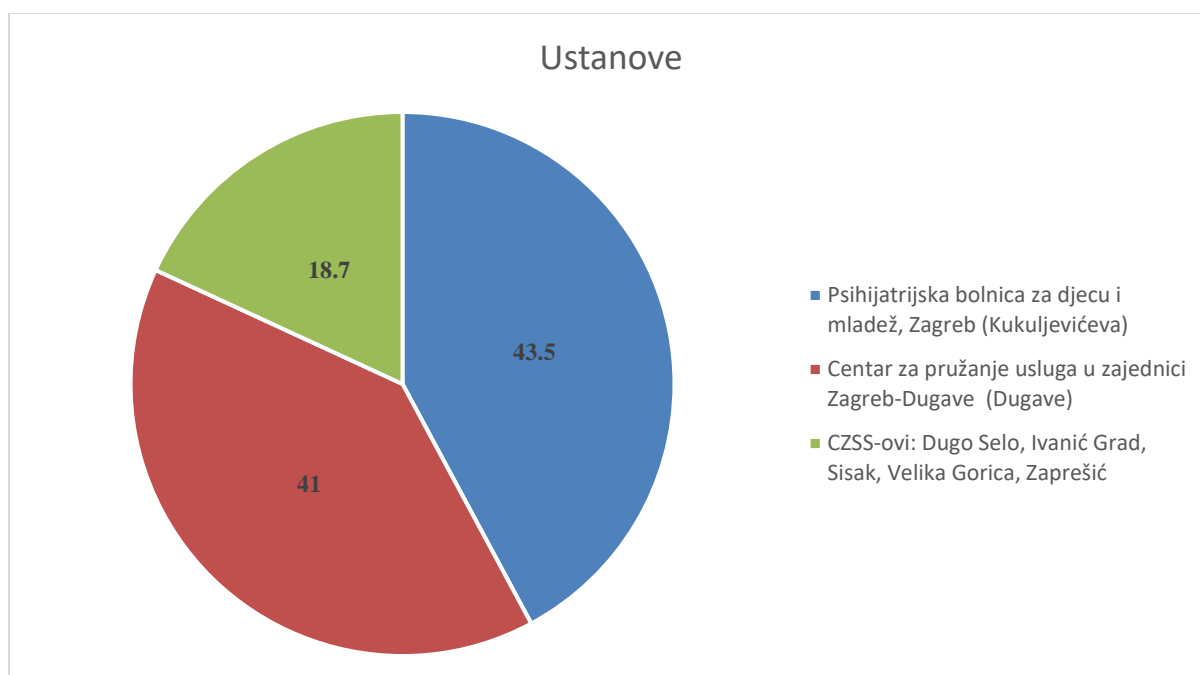
H6: Ne postoji statistički značajna razlika u zadovoljstvu odnosima s bližnjima, pripadnošću okolini i osjećajem sigurnosti u budućnosti.

6. METODOLOŠKI OKVIR ISTRAŽIVANJA

6.1. Sudionici istraživanja

Istraživanje je provedeno na prigodnom uzorku od 139 mladih ($\bar{Z}=43,9\%$), u dobi od 12 do 20 godina, prosječne dobi 15,29 godina ($M=15,29$; $SD=1,708$), koji su zbog problema u ponašanju bili uključeni u intervencije Centara za socijalnu skrb (Dugo Selo, Ivanić Grad, Sisak, Velika Gorica, Zaprešić), Centra za pružanje usluga u zajednici Dugave-Zagreb ili Psihijatrijsku bolnica za djecu i mladež Zagreb.

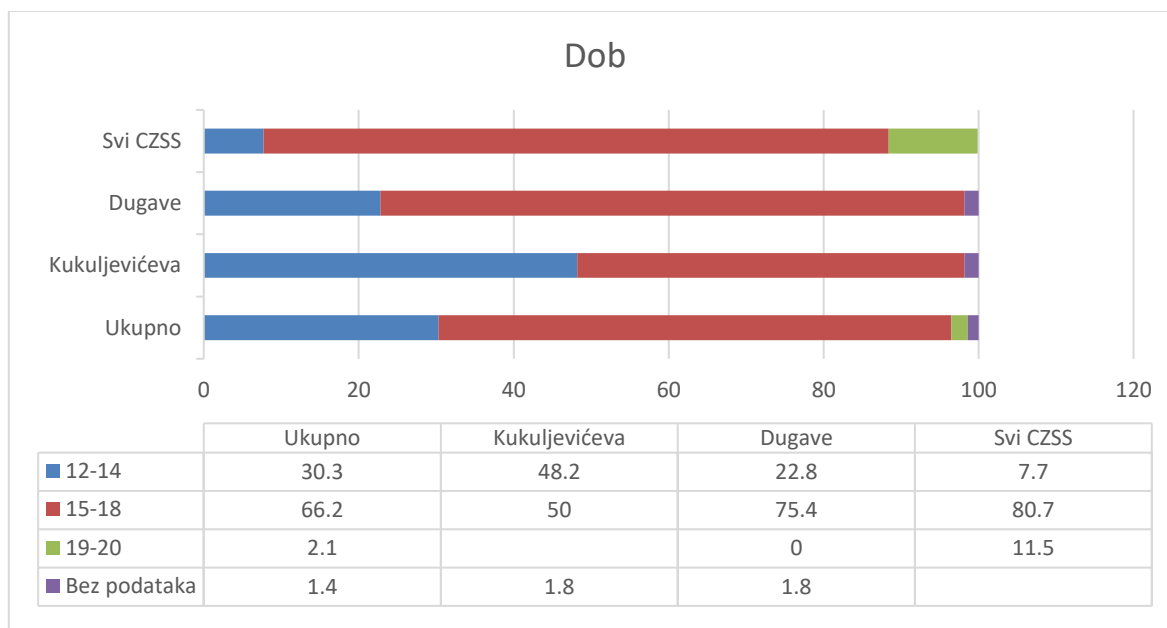
U odnosu na ustanovu u koju su sudionici bili uključeni, vidljivo je kako se podjednak postotak sudionika (oko 40%) nalazio u Centaru za pružanje usluga u zajednici Dugave-Zagreb (41%) i Psihijatrijskoj bolnici za djecu i mladež Zagreb (43,5%), dok se jedna petina sudionika nalazila u Centrima za socijalnu skrb (Dugo Selo, Ivanić Grad, Sisak, Velika Gorica, Zaprešić)(18,7%). Distribucija ispitanika istraživanja s obzirom na ustanovu prikazana je na slici 1.

Slika 1. Grafički prikaz zastupljenosti ispitanika s obzirom na ustanovu

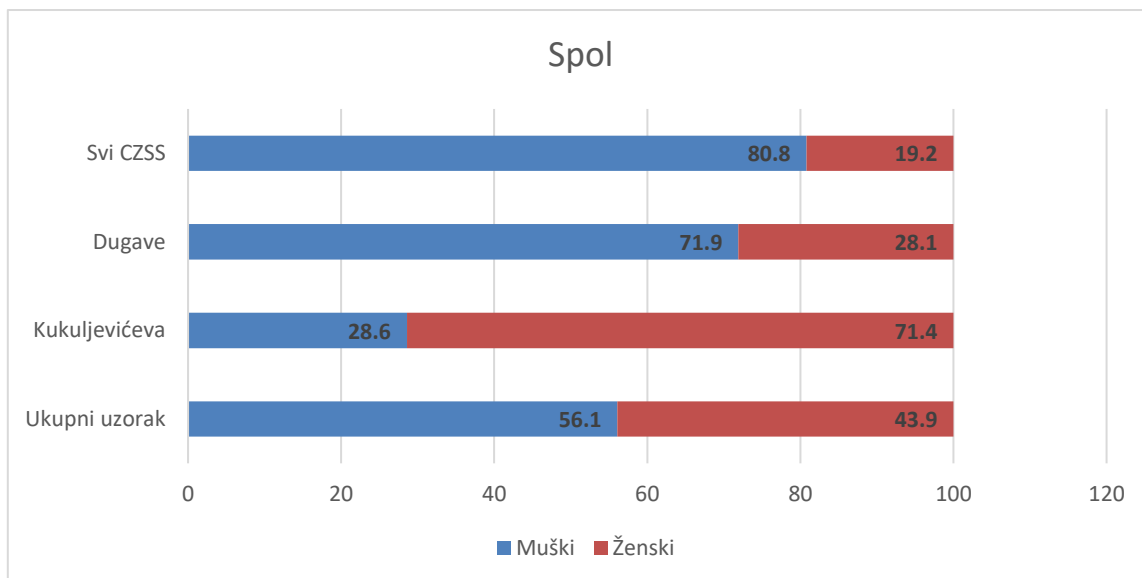
U odnosu na dob, ispitanici su se radi lakše analize podataka podijelili u tri skupine: 12-14, 15-18, 19-20 godina. S obzirom na instituciju u kojoj su se nalazili, prosječna dob za Psihijatrijsku bolnica za djecu i mladež Zagreb (Kukuljevićeva) iznosila je 14,5, za Centar za pružanje usluga u zajednici Dugave-Zagreb (Dugave) 15,4 te za centre za socijalnu skrb 16,7 godina. Vidljivo je kako u ukupnom uzorku dominira skupina mladih od 15 do 18 godina (66,2%), a ta je

dominacija još izraženija u subuzorcima sudionika koji su bili uključeni u Dugave (75,4%) te centre za socijalnu skrb (80,7%). Također, vidljivo je da je u subuzorku sudionika koji su bili uključeni u Kukuljevićevu podjednak broj sudionika u skupini do 14 godina (48,2%) i skupini od 15 do 18 godina (50%). Distribucija ispitanika istraživanja s obzirom na dob prikazana je na slici 2.

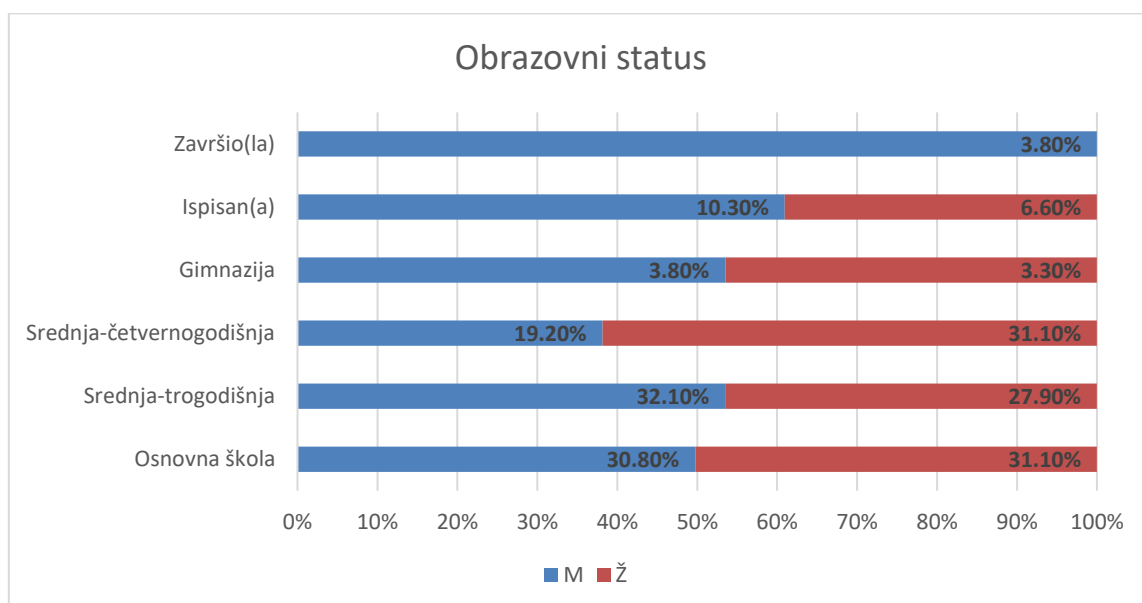
Slika 2. Grafički prikaz zastupljenosti ispitanika s obzirom na dob

U odnosu na spol vidljivo je kako u ukupnom uzorku ispitanika ima više mladića (56,1%) nego djevojaka (43,9%). S obzirom na subuzorke prema instituciji u kojoj su se ispitanici nalazili, može se reći da je raspodjela ispitanika i ispitanica vrlo specifična. Naime, među ispitanicima uključenim u istraživanje kroz sustav zdravstva (Kukuljevićeva) dominiraju djevojke (71,4%), a kroz sustav socijalne skrbi mladići. Točnije rečeno, u Dugavama se nalazilo 71,9% mladića, a u centrima za socijalnu skrb 80,8% mladića. Distribucija ispitanika istraživanja s obzirom na spol prikazana je na slici 3.

Slika 3. Grafički prikaz zastupljenosti ispitanika s obzirom na spol

S obzirom na obrazovni status, mladići i djevojke u najvećoj mjeri pohađaju osnovnu i srednju strukovnu školu (M= 82,1%; Ž= 90,1%). Točnije rečeno, 31,1 % djevojaka pohađa osnovnu školu, 31,1% srednju strukovnu četverogodišnju školu i 27,9% srednju strukovnu trogodišnju školu. S druge strane, 32,1 % mladića pohađa srednju strukovnu trogodišnju školu i 30,8% osnovnu školu. Također, važno je navesti kako 10,3 % mladića i 6,6% djevojaka ne pohađa, odnosno ispisan je iz škole. Distribucija ispitanika istraživanja obzirom na obrazovni status je na slici 5.

Slika 5. Grafički prikaz zastupljenosti ispitanika s obzirom na obrazovni status

Nadalje, kako bi se stekao uvid u probleme u ponašanju sudionika istraživanja, ukratko će biti predstavljeni rezultati obrade procjena stručnjaka na Listi za procjenu razvojnih rizika djeteta (Ajduković, Ajduković, Sladović Franz i Laklija, 2014). Prema procjeni stručnjaka djevojke pokazuju višu razinu internaliziranih, a mladići eksternaliziranih problema u ponašanju. Konkretno, kod internaliziranih problema u ponašanju, za više od dvije trećine djevojaka (76.3%), stručnjaci su procijenili da su u srednjoj (32,2%), odnosno visokoj razini rizika (44.1%). S druge strane za 42.9% mladića procijenjeno je da su u srednjem (27%) odnosno visokom riziku (15,9%) kod internaliziranih problema. Vezano za eksternalizirane probleme, nešto više od polovine mladića (57,2%) su, prema procjeni stručnjaka, u srednjoj (30,2%) i visokoj razini rizika (27%), dok se trećina djevojaka (33,9%) nalazi se na srednjoj (22%) i visokoj razini rizika (11,9%). Distribucija ispitanika istraživanja s obzirom na vrstu problema u ponašanju prikazana je u tablici 4.

Tablica 4. Grafički prikaz zastupljenosti ispitanika s obzirom na vrstu problema u ponašanju

Problemi u ponašanju	Djevojke		Ukupno	Mladići		Ukupno
	f	%	%	f	%	%
Internalizirani						
Srednja razina rizika	19	32,2 %	76,3 %	17	27%	42,9%
Visoka razina rizika	26	44,1 %		10	15,9%	
Eksternalizirani						
Srednja razina rizika	13	22%	33,9%	19	30,2%	57,2%
Visoka razina rizika	7	11,9%		17	27%	

6.2. Instrumentarij

Upitnik generalne samoefikasnosti (Schwarzer i Jerusalem, 1995)

U ovom istraživanju je korišten Upitnik generalne samoefikasnosti (Schwarzer i Jerusalem, 1995) kako bi se ispitala generalna samoefikasnosti za suočavanje sa životnim situacijama i problemima. Upitnik se sastoji od 10 čestica (npr. „Zahvaljujući svojoj snalažljivosti znam kako se treba nositi s nepredvidivim situacijama“) koje ispitanici vrednuju na skali Likertova tipa od 5 stupnjeva, pri čemu 1 znači uopće se ne odnosi na mene, a 5 u potpunosti se odnosi na mene. Ukupan rezultat dobiva se izračunavanjem prosjeka odgovora na svim tvrdnjama pri čemu veći rezultat upućuje na višu razinu samoučinkovitosti. U istraživanju u sklopu projekta FamResPlan (HRZZ IP-2014-09-9515) potvrđena je jednodimenzionalna struktura upitnika i

visoka pouzdanost tipa unutarnje konzistencije (subuzorak djece, $\alpha=.91$) (FamResPlan, HRZZ IP-2014-09-9515).

Upitnik obiteljske otpornosti (FamResPlan, HRZZ IP-2014-09-9515)

Za ispitivanje zaštitnih čimbenika u obitelji, kreiran je instrument Upitnik obiteljske otpornosti, kojim se nastojalo operacionalizirati Walshin model obiteljske otpornosti (Walsh, 2003). Novi instrument kreiran je zato što instrument koji je korišten u pilot istraživanju u projektu, Family Resilience Scale (FRAS)(Sixbey, 2005), nije potvrdio očekivanu faktorsku strukturu s obzirom na teorijski model te je pokazao različite faktorske strukture na uzroku djece i odraslih. Također, sudionici pilot istraživanja imali su brojne primjedbe vezano za relevantnost i razumljivost čestica u navedenom instrumentu (Ferić, Maurović i Žižak, 2016b). Stoga je, na temelju rezultata pilot istraživanja kao i saznanja iz relevantne literature (Walsh, 2003; Olson i Gorall, 2007), kreiran novi instrument koji se uvelike oslanja na Family Resilience Scale (FRAS), Sixbey (2005). Novokonstruirani instrument prije provjere faktorske strukture sastojao se od ukupno 35 čestica. Eksploratornom faktorskom analizom utvrđeno je trofaktorsko rješenje: 1. Obiteljska komunikacija, povezanost i nošenje s problemima (20 čestica, pouzdanost Cronbach aplha $\alpha =.97$; primjer čestice: „U teškim situacijama članovi naše obitelji podržavaju jedni druge“), 2. Obiteljska vjera i duhovnost (sedam čestica, pouzdanost Cronbach aplha $\alpha = .98$; primjer čestice: *Vjera/duhovnost je važan dio našeg obiteljskog života.*) i 3. Socijalna podrška obitelji (7 čestica, pouzdanost Cronbach aplha $\alpha =.80$; primjer čestice: „U slučaju nevolje, znamo da od rodbine ili prijatelja možemo dobiti pomoć“). Jedna čestica isključena iz upitnika, te upitnik sada ima 34 čestice (FamResPlan, HRZZ IP-2014-09-9515). Čestice ispitanici vrednuju na skali Likertova tipa od 5 stupnjeva, pri čemu 1 znači *uopće se ne slažem*, a 5 *u potpunosti slažem*. Viši rezultat, koji se dobiva kao prosjek odgovora na svim tvrdnjama (ukupno i po skalama), ukazuje na prisutnost većeg broja obiteljskih zaštitnih čimbenika.

Indeks osobne dobrobiti (International Wellbeing Group, 2013) korišten je u sklopu istraživanja kao skala samoprocjene kojom se ispituje koliko su sudionici zadovoljni pojedinim aspektima svog života, ali i života u cjelini. Stoga, ovaj upitnik mjeri zadovoljstvo u sedam domena (*materijalno stanje, zdravlje, postignuća, odnosi, vlastita sigurnost, pripadanje zajednici i buduća sigurnost*) i zadovoljstvo životom u cjelini (*Koliko si zadovoljan svojim životom općenito?*), koji je prema preporukama fizički udaljen od mjera zadovoljstva pojedinim domenama života te se zasebno računa. Čestice ispitanici vrednuju na skali Likertovog tipa od 11 stupnjeva pri čemu 0 znači *uopće nisam zadovoljan/na*, a 10 *potpuno sam zadovoljan/na*

(unipolarna skala). Svaka od sedam domena se može analizirati kao zasebna varijabla ili kao prosjek svih varijabli pri čemu viši rezultat označava veće zadovoljstvo životom po pojedinim domenama ili zadovoljstvo životom u cjelini. Pouzdanost tipa unutarnje konzistencije je zadovoljavajuća (α = od .70 do .85)(FamResPlan, HRZZ IP-2014-09-9515) .

Pregled instrumenata i njihove validnosti dostupan je u Internom dokumentu (FamResPlan, HRZZ IP-2014-09-9515).

6.3. Način prikupljanja podataka

Kako je već više puta naglašeno, podaci koji će se koristiti u svrhu izrade ovog rada, prikupljali su se u sklopu znanstveno istraživačkog projekta Specifična obilježja obitelji u riziku: doprinos planiranju kompleksnih intervencija (FamResPlan, HRZZ IP-2014-09-9515), koji se provodio od strane Edukacijsko-rehabilitacijskog fakulteta Sveučilišta u Zagrebu u razdoblju od 2015. do 2019. godine. Kvantitativni podaci ovog istraživačkog projekta prikupljeni su u razdoblju od 2017. do kraja 2019. godine, u institucijama u kojima se prema sudionicima istraživanja provodila intervencija (Kukuljevićeva, Dugave i centri za socijalnu skrb). Podatke su prikupljali istraživači, članovi projektnog tima ili pak stručni djelatnici pojedine institucije, nakon provedene pripreme. Svi sudionici pristali su sudjelovati nakon što su informirani o svrsi i ciljevima istraživanja. Istraživanje je provedeno putem papir-olovka upitnika. Vrijeme potrebno za ispunjavanje upitnika u prosjeku je bilo oko pola sata.

6.4. Etička pitanja

Istraživanje je provedeno u suglasnosti Etičkog povjerenstva ERF-a o usklađenosti prijedloga projekta FamResPlan-a (HRZZ IP-2014-09-9515) s neophodnim etičkim standardima te uz odobrenje Ministarstva socijalne skrbi i mladih, Ministarstva zdravlja, Psihijatrijske bolnice za djecu i mladež Zagreb, centara za socijalnu skrb (Dugo Selo, Ivanić Grad, Sisak, Velika Gorica, Zaprešić) te Centra za pružanje usluga u zajednici Dugave-Zagreb.

Istraživački tim se obvezao da će poštovati smjernice raznih etičkih kodeksa (Etički kodeks istraživanja s djecom (2003), Etički kodeks Sveučilišta u Zagrebu (2007), etički kodeksi pojedinih profesija), kao i odredbe zakona (Zakon o zaštiti od nasilja u obitelji, 70/17, 126/19; Obiteljski zakon, 103/15, 98/19). Točnije rečeno, obvezali su se da će poštovati opća načela etičnosti istraživačkog postupka: važnost pune informiranosti o svrsi i postupcima provedbe istraživanja, povjerljivost podataka, autonomija ispitanika u odluci o sudjelovanju u istraživanju, spoznajna korist istraživanja te zaštita dobrobiti sudionika (Rimac i Ogresta, 2012.).

Prvo načelo koje se trebalo ispoštovati jest davanje informiranog pristanka, koji se sastojao od informiranja sudionika o istraživanju, njegovim ciljevima i svrsi te načinu provođenja, davanju informacija o tome kako su istraživači došli do potencijalnih sudionika i zašto je za istraživanje značajno da sudjeluju, opisanog načina uvažavanja anonimnosti i povjerljivosti podataka, informacija o dobrovoljnosti sudjelovanja te mogućnosti izlaska iz istraživanja u svakom trenutku bez posljedica za sudionike sve do trenutka objave podataka, informacija o potencijalnim rizicima za sudionike te informacija o mogućnosti saznavanja rezultata istraživanja.

S obzirom da su u ovom projektu sudjelovala djeca u dobi od 12 do 18 godina, za skupinu djece u dobi od 12 do 14 godina uz osobni pristanak zatražio se i pristanak roditelja/skrbnika za sudjelovanje djece u istraživanju (prema Etičkom kodeksu istraživanja s djecom, 2003). Nadalje, kako bi se zaštitili interesi sudionika i osiguralo razumijevanje istraživanja za posebne skupine sudionika svi materijali korišteni u istraživanju (obrazac obavijesnog pristanka, instrumenti, protokoli i dr.) sastavljeni su na razumljiv i sudionicima istraživanja prihvatljiv način.

Principi koju su se uvažavali tijekom istraživanja su autonomija, integritet, posvećenost, privatnost sudionika i istraživača, pravednost, orijentacija na spoznajnu korist te supervizija /konzultacije istraživača po potrebi. Za uvažavanje ovih principa uspostavljen je Etički savjet projekta sastavljen od članova istraživačkog tima, vanjskih suradnika s iskustvom u provođenju istraživanja s obiteljima i populacijama u riziku te u superviziji.

Podaci prikupljeni u istraživanju čuvat će se najmanje 5 godina po završetku istraživanja u za to namijenjenoj prostoriji na ERF-u te će se koristiti u doktorskim radovima, diplomskim radovima, radovima koji će se prezentirati na znanstvenim skupovima i objavljivati u znanstvenim časopisima te za izradu smjernica za planiranje intervencija (podaci namijenjeni stručnjacima i institucijama) i za predstavljanje (vraćanje) sudionicima istraživanja. Sekundarno korištenje podataka će biti moguće samo iznimno po dobivenoj suglasnosti voditelja projekta.

6.5. Metode obrade podataka

U svrhu ostvarivanja postavljenih ciljeva ovog istraživanja koristile su se metode deskriptivne statistike (aritmetička sredina, standardna devijacija, frekvencije odgovora), Kolmogorov–Smirnov test te Mann Whitneyev U-test.

7. REZULTATI

7.1. Generalna samoefikasnost i razlike s obzirom na spol

U tablici 5 prikazani su deskriptivni podaci za upitnik generalne samoefikasnosti na uzorku od N=139 ispitanika i subuzorku mladića (N=78) i djevojaka (N=61) (aritmetička sredina, standardna devijacija, mod, medijan, najmanji i najveći rezultat, vrijednost K-S testa te značajnost razlike).

Tablica 5. Deskriptivni podaci za Upitnik generalne samoefikasnost

Generalna samefikasnost	Ukupno	M	Ž
N	139	78	61
M	3,84	4,07	3,53
Median	4,00	4,15	3,8
Mod	4,10	4,10	3,8
SD	7,9	,66	,85
Totalni raspon (min.-max.)	1,2-5	1,6-5	1,2-4,9
Z	,122	,102	,152
p	,000	,043	,001

Legenda: Z – Kolmogorov-Smirnov test

Na upitniku je bilo ukupno 10 čestica koje su ispitanici vrednovali na skali Likertova tipa od 5 stupnjeva, pri čemu 1 znači *uopće se ne odnosi na mene*, a 5 *u potpunosti se odnosi na mene*.

Prema rezultatima deskriptivne analize, u rasponu od 1,2 do 5, prosječna vrijednost generalne samoefikasnosti kod djece je 3.84 (M), najčešći rezultat (Mod) je 4.10, dok Medijan iznosi 4.00. Iz navedenog se zaključuje kako su mladi relativno visoko procijenila svoju generalnu samoefikasnost. Kolmogorov-Smirnovljevom testu utvrđeno je da distribucija značajno odstupa od Gaussove distribucije ($Z = ,122$; $p < ,001$).

Nadalje, na subuzorku mladića, u rasponu od 1,6 do 5, prosječna vrijednost generalne samoefikasnosti je 4,07 (M), najčešći rezultat (Mod) je 4,10, dok Medijan iznosi 4,15. Iz navedenog se zaključuje kako mladići relativno visoko procjenjuju svoju generalnu samoefikasnost. Kolmogorov-Smirnovljevom testu utvrđeno je da distribucija značajno odstupa od Gaussove distribucije ($Z = ,105$; $p < ,05$). S druge strane, na subuzorku djevojaka, u rasponu 1,2 do 4,9, prosječna vrijednost generalne samoefikasnosti je 3,53 (M), najčešći rezultat (Mod) je 3,8, dok Medijan iznosi 3,8. Iz navedenog se zaključuje kako djevojke relativno visoko procjenjuju svoju generalnu samoefikasnost. Kolmogorov-Smirnovljevom testu utvrđeno je da distribucija značajno odstupa od Gaussove distribucije ($Z = ,153$; $p < ,05$).

U svrhu ispitivanja hipoteze (H1), koja govori kako će *mladići procijeniti višu razinu generalne samoefikasnosti od djevojaka*, proveden je Mann – Whitneyev U – test (tablica 6). Rezultati ovog testa pokazuju kako je razlika između mladića i djevojaka na upitniku generalne samoefikasnosti statistički značajna ($U = 1435,000$; $Z = -4.011$, $p < ,001$), odnosno kako mladići imaju višu razinu generalne samoefikasnosti od djevojaka.

Tablica 6. Razlike u generalnoj samoefikasnosti s obzirom na spol (Mann-Whitneyev test)

Spol	N	M Rang	Suma rangova	MW U	Z	p
M	78	82,10	6404,00	1435,000	-4.011	,000
Ž	61	54,52	3326,00			

S obzirom na navedeno, moguće je u **potpunosti prihvatiti** hipotezu H1 jer se pokazalo kako mladići procjenjuju višu razinu generalne samoefikasnosti od djevojaka.

U tablici 7 prikazani su postoci na česticama upitnika Generalne samoefikasnosti s obzirom na razlike u spolu. Zbog reduciranja velikog broja informacija, prikazani su postoci sudionika koji se uglavnom ili u potpunosti slažu s navedenim tvrdnjama.

Tablice 7. Postoci sudionika koji se slažu (uglavnom/u potpunosti) s navedenim tvrdnjama prema spolu

GENERALNA SAMOEFIKASNOST	Ž	M
	%	
1. Kada se suočavam s teškoćama mogu ostati pribran jer se oslanjam na svoje sposobnosti.	44,3	77
2. Siguran sam da mogu uspješno riješiti neočekivane situacije.	50,8	69,2
3. Mogu riješiti većinu problema ako uložim dovoljno truda.	80	92,3
4. Ako mi se netko suprotstavi, mogu pronaći sredstva i načine da dobijem ono što želim.	62,3	62,8
5. Ako sam u škripcu, mogu misliti na to što bih trebao raditi.	49,2	74,3
6. Kada sam suočen s problemom, obično mogu pronaći nekoliko rješenja.	65,6	78,2
7. Lako mi se držati postavljenih ciljeva i ostvariti ih.	39,3	69,3
8. Zahvaljujući svojoj snalažljivosti znam kako se treba nositi s nepredvidivim situacijama.	54,1	75,7
9. Uvijek mogu riješiti teške probleme ako se dovoljno potrudim.	68,9	88,4
10. Nije važno što mi stane na put, obično sam sposoban suočiti se s tim.	63,9	77

Iz tablice je vidljivo kako se mladići u većem postotku slažu sa svim česticama upitnika, iako je na čestici *Ako mi se netko suprotstavi, mogu pronaći sredstva i načine da dobijem ono što želim* razlika između mladića (62,8%) i djevojaka (62,3%) mala. Najveća razlika vidljiva je u česticama *Kada se suočavam s teškoćama mogu ostati pribran jer se oslanjam na svoje sposobnosti* (M= 77%; \bar{Z} = 44,3%) i *Lako mi se držati postavljenih ciljeva i ostvariti ih* (M= 69,3%; \bar{Z} = 39,3%). Nadalje, iz tablice je vidljivo kako je čestica koja postiže najviši rezultat, odnosno za koju je najveći postotak djevojaka i mladića ocijenio da se uglavnom ili u potpunosti odnosi na njih, čestica *Mogu riješiti većinu problema ako uložim dovoljno truda pri čemu mladići* (92,3%) ovu česticu ocjenjuju više od djevojaka (80%). Mladići se najmanje slažu s česticom *Ako mi se netko suprotstavi, mogu pronaći sredstva i načine da dobijem ono što želim* (62,8%), a djevojke s česticom *Lako mi se držati postavljenih ciljeva i ostvariti ih* (39,3%).

7.2 Obiteljski zaštitni čimbenici i razlike s obzirom na spol

Obiteljski zaštitni čimbenici ispitivani su putem Upitnika obiteljske otpornosti koji mjeri tri ključne domene obiteljskog funkcioniranja: Obiteljska komunikacija, povezanost i nošenje s problemima, Obiteljska vjera i duhovnost te Socijalna podrška obitelji. U daljnjem tekstu bit će prikazani zasebni rezultati za svaku domenu obiteljskog funkcioniranja svaki zaštitni čimbenik.

Tako su u tablici 8 prikazani su deskriptivni podaci za skalu **Obiteljska komunikacija, povezanost i nošenje s problemima** na uzorku od N=139 ispitanika i subuzorku mladića (78) i djevojaka (61) (aritmetička sredina, standardna devijacija, mod, medijan, najmanji i najveći rezultat, vrijednost K-S testa te značajnost razlike).

Tablica 8. Deskriptivni podaci na skali Obiteljska komunikacija, povezanost i nošenje s problemima

Obiteljska komunikacija, povezanost i nošenje s problemima	Ukupno	M	\bar{Z}
N	139	78	61
M	3,73	3,95	3,43
Median	4,00	4,10	3,70
Mod	4,25	4,40	4,25
SD	,92430	,74383	1,04989
Totalni raspon (min.-max.)	1-5	1-5	1,2-5
Z	,153	,163	,120
p	,000	,000	,029

Legenda: Z – Kolmogorov-Smirnov test

Prema rezultatima deskriptivne analize, u rasponu od 1 do 5, prosječna vrijednost na skali *Obiteljska komunikacija, povezanost i nošenje s problemima* je 3,73 (M), najčešći rezultat (Mod) je 4,25, dok medijan iznosi 4,00. Kolmogorov-Smirnovljevom testu utvrđeno je da distribucija značajno odstupa od Gaussove distribucije ($Z=,153$; $p<,001$).

Nadalje, na subuzorku mladića, u rasponu od 1 do 5, prosječna vrijednost obiteljske komunikacije, povezanosti i nošenja s problemima je 3,95 (M), najčešći rezultat (Mod) je 4,40, dok Medijan iznosi 4,10. Iz navedenog se zaključuje kako mladići relativno visoko procjenjuju obiteljsku komunikaciju, povezanost i nošenje s problemima. Kolmogorov-Smirnovljevom testu utvrđeno je da distribucija značajno odstupa od Gaussove distribucije ($Z=,163$; $p<,001$). S druge strane, na subuzorku djevojaka, u rasponu 1,2 do 5, prosječna vrijednost obiteljske komunikacije, povezanosti i nošenja s problemima je 3,43 (M), najčešći rezultat (Mod) je 4,25, dok Medijan iznosi 3,70. Iz navedenog se zaključuje kako djevojke relativno visoko procjenjuju obiteljsku komunikaciju, povezanost i nošenje s problemima. Kolmogorov-Smirnovljevom testu utvrđeno je da distribucija značajno odstupa od Gaussove distribucije ($Z=,120$; $p<,05$).

Kako bi se istražila razlika u *Obiteljskoj komunikaciji, povezanosti i nošenju s problemima* između djevojaka i mladića, korišten je Mann – Whitneyev U – test (tablica 9). Rezultati Mann – Whitneyev U – testa pokazuju kako je razlika između mladića i djevojaka u *Obiteljskoj komunikaciji, povezanosti i nošenju s problemima* statistički značajna ($U = 1702,500$; $Z= -2,873$, $p<,05$), odnosno kako mladići procjenjuju višim vrijednostima obiteljsku komunikaciju, povezanosti i nošenje s problemima od djevojaka.

Tablica 9. Razlike na skali Obiteljska komunikacija, povezanost i nošenje s problemima s obzirom na spol (Mann-Whitneyev test)

Skala	Spol	N	M Rang	Suma rangova	MW U	Z	p
Obiteljska komunikacija, povezanost i nošenje s problemima	M	78	78,67	6136,50	1702,500	-2,873	,004
	Ž	61	58,91	3593,50			

U tablici 10 prikazani su postoci slaganja sudionika s pojedinim tvrdnjama na skali *Obiteljska komunikacija, povezanost i nošenje s problemima* s obzirom na spol. Zbog reduciranja velikog broja informacija, prikazani su postoci sudionika koji se uglavnom ili u potpunosti slažu s navedenim tvrdnjama.

Tablice 10. Postoci sudionika koji se slažu (uglavnom/u potpunosti) s navedenim tvrdnjama prema spolu

OBITELJSKA KOMUNIKACIJA, POVEZANOST I NOŠENJE S PROBLEMIMA	Ž	M
ČESTICE:	%	
1. Zajedno donosimo važne obiteljske odluke.	60,7	72,8
2. U stanju smo postići međusobno razumijevanje i dok proživljavamo teške trenutke.	57,4	79,3
3. Članovi obitelji se međusobno razumiju.	47,5	78
5. Kod kuće se svatko od nas može „ispuhati“, a da pritom ne uznemiri ostale.	31,1	55,1
8. Savjetujemo se međusobno o odlukama koje donosimo.	54,1	67,6
9. Raspravljamo o problemima sve dok ne pronađemo rješenje.	57,3	71,5
14. Dijelimo odgovornosti u obitelji.	57,3	80,7
17. Kroz teškoće možemo prolaziti kao obitelj.	60,6	79,5
21. U našoj obitelji, kada očekujemo nešto od drugog člana obitelji, jasno mu to kažemo.	62,3	75,6
22. U našoj smo obitelji iskreni jedni prema drugima.	55	79,5
23. U našoj obitelji pokazujemo jedni drugima kako se osjećamo.	53,4	75,6
25. Kada članovi naše obitelji kažu da će nešto napraviti, to i ispune.	52,6	69,3
26. U našoj obitelji doživljavamo probleme kao sastavni dio života.	58,3	61,5
27. Kada se naša obitelj nađe u problemu, znamo što ga je uzrokovalo.	50	70,6
29. Kada se naša obitelj nađe u problemu, vjerujemo da će sve dobro završiti.	50	80
30. U našoj obitelji vjerujemo da imamo snage nositi se s teškoćama.	60	76,9
31. Kada se pojave problemi, naša obitelj pronalazi nove načine kako ih riješiti	60	79,5
37. Naša obitelj može se prilagoditi promjeni kada je potrebno.	61,7	72,4
38. Članovi naše obitelji vole provoditi dio slobodnog vremena zajedno.	53,4	74,1
42. Kada dođe do problema u našoj obitelji, napravimo kompromis.	50,8	64,1

Iz tablice je vidljivo kako se mladići u većem postotku uglavnom ili u potpunosti slažu sa svim česticama na skali **Obiteljska komunikacija, povezanost i nošenje s problemima**. Najveća razlika vidljiva je na česticama *Članovi obitelji se međusobno razumiju* (M= 78%; Ž= 47,5%) i *Kada se naša obitelj nađe u problemu, vjerujemo da će sve dobro završiti* (M= 80%; Ž= 50%), a najmanja na čestici *U našoj obitelji doživljavamo probleme kao sastavni dio života* (M= 61,5%; Ž= 58,3%). Nadalje, pripadnici oba spola postižu visoke rezultate (više od 60%) na česticama: *Zajedno donosimo važne obiteljske odluke*, *Kroz teškoće možemo prolaziti kao*

obitelj, U našoj obitelji, kada očekujemo nešto od drugog člana obitelji, jasno mu to kažemo, Naša obitelj može se prilagoditi promjeni kada je potrebno. Mladići se najviše slažu s česticom *Dijelimo odgovornosti u obitelji* (80,7%), a djevojke s česticom *U našoj obitelji, kada očekujemo nešto od drugog člana obitelji, jasno mu to kažemo* (62,3%). S druge strane, oba spola (M= 55,1%; Ž= 31,1%) se najmanje slažu s česticom *Kod kuće se svatko od nas može „ispuhati“*, a da pritom ne uznemiri ostale.

U tablici 11 prikazani su deskriptivni podaci za skalu **Obiteljska vjera/duhovnost** na uzorku od N= 139 ispitanika i subuzorku mladića (78) i djevojaka (61) (aritmetička sredina, standardna devijacija, mod, medijan, najmanji i najveći rezultat, vrijednost K-S testa te značajnost razlike).

Tablica 11. Deskriptivni podaci na skali *Obiteljska vjera/duhovnost*

Obiteljska vjera/duhovnost	Ukupno	M	Ž
N	139	78	61
M	2,69	2,67	2,70
Median	2,71	2,78	2,57
Mod	1,00	1,00	1,00
SD	1,34080	1,35622	1,33183
Totalni raspon (min.-max.)	1-5	1-5	1-5
Z	,120	,143	,138
p	,000	,000	,005

Legenda: Z – Kolmogorov-Smirnov test

Skala *Obiteljska vjera/duhovnost* kreće se u rasponu od 1 do 5, prosječna vrijednost je 2,69, najčešći rezultat je 1,00, dok medijan iznosi 2,71. Iz navedenog se zaključuje kako mladi niskim vrijednostima procjenjuju zaštitne čimbenike u obitelji koji se odnose na obiteljsku vjeru/duhovnost. Kolmogorov-Smirnovljevom testu utvrđeno je da distribucija značajno odstupa od Gaussove distribucije (Z= ,120; p< ,001).

Nadalje, na subuzorku mladića, u rasponu od 1 do 5, prosječna vrijednost obiteljske vjere/duhovnosti je 2,67 (M), najčešći rezultat (Mod) je 1,00, dok Medijan iznosi 2,78. Iz navedenog se zaključuje kako mladići relativno nisko procjenjuju obiteljsku vjeru/duhovnost. Kolmogorov-Smirnovljevom testu utvrđeno je da distribucija značajno odstupa od Gaussove distribucije (Z= ,143; p< ,001). S druge strane, na subuzorku djevojaka, u rasponu 1 do 5, prosječna vrijednost obiteljske vjere/duhovnosti je 2,70 (M), najčešći rezultat (Mod) je 1,00, dok Medijan iznosi 2,57. Iz navedenog se zaključuje kako djevojke relativno nisko procjenjuju obiteljsku vjeru/duhovnost. Kolmogorov-Smirnovljevom testu utvrđeno je da distribucija značajno odstupa od Gaussove distribucije (Z= ,138; p< ,05).

U svrhu ispitivanja hipoteze H2, proveden je Mann – Whitneyev U – test (tablica 12). Rezultati Mann – Whitneyev U – testa pokazuju kako razlika između mladića i djevojaka u Obiteljskoj vjeri/duhovnosti ($U = 2342,000$; $Z = -,158$, $p > ,05$) nije statistički značajna.

Tablica 12. Razlike na skali Obiteljska vjera/duhovnost s obzirom na spol (Mann-Whitneyev test)

Skala	Spol	N	M Rang	Suma rangova	MW U	Z	p
Obiteljska vjera/duhovnost	M	78	69,53	5423,00	2342,000	-,158	,874
	Ž	61	70,61	4307,00			

U odnosu na postavljenju hipotezu (H2), može se zaključiti kako je:

H2: Djevojke će pokazivati viši rezultat na skali obiteljska komunikacija, povezanost i nošenje s problemima te na skali obiteljska vjera/duhovnost u odnosu na mladiće **odbačena**.

Naime, utvrđeno je kako mladići procjenjuju više zaštitnih čimbenika na razini obiteljske komunikacije, povezanosti i nošenju s problemima od djevojaka ($U = 1702,500$; $Z = -2,873$, $p < ,05$), dok razlika između mladića i djevojaka u Obiteljskoj vjeri/duhovnosti nije statistički značajna ($U = 2342,000$; $Z = -,158$, $p > ,05$).

U tablici 13 prikazani su postoci slaganja sudionika s pojedinim tvrdnjama na skali Obiteljska vjera/ duhovnost s obzirom na spol. Zbog reduciranja velikog broja informacija, prikazani su postoci sudionika koji se uglavnom ili u potpunosti slažu s navedenim tvrdnjama.

Tablice 13. Postoci sudionika koji se slažu (uglavnom/u potpunosti) s navedenim tvrdnjama prema spolu

OBITELJSKA VJERA/DUHOVNOST	Ž	M
ČESTICE:	%	
7. Kada se naša obitelj nađe u nevolji, utjehu pronalazimo u vjeri i/ili duhovnosti.	31,2	31,2
11. Kad se našoj obitelji dogodi nešto loše, vjera/duhovnost čini nas jačim.	34,5	35,8
16. Kada se naša obitelj nađe u problemu, snagu crpimo iz vjere i/ili duhovnosti.	31,1	26,9
19. Vjera/duhovnost je važan dio našeg obiteljskog života.	37,8	33,8
28. Vjera/duhovnost daje smisao životu naše obitelji.	28,3	32
36. Vjera i/ili duhovnost naše obitelji, pomaže nam u nošenju s patnjom i velikim problemima.	30,5	29,5
43. Vjerski/duhovni rituali/aktivnosti su važan dio našeg života.	26,7	25,6

Kad je riječ o česticama koje pripadaju na skali **Obiteljska vjera/duhovnost** vidljivo kako se djevojke u većem postotku uglavnom ili u potpunosti slažu s tvrdnjama od mladića. Točnije rečeno, djevojke se u nešto višim postocima slažu s česticama *Kada se naša obitelj nađe u problemu, snagu crpimo iz vjere i/ili duhovnosti* ($\bar{Z}= 31,1\%$; $M= 26,9\%$) i *Vjera/duhovnost je važan dio našeg obiteljskog života* ($\bar{Z}= 37,8\%$; $M= 33,8\%$) te s česticama *Vjera i/ili duhovnost naše obitelji, pomaže nam u nošenju s patnjom i velikim problemima* ($\bar{Z}=30,5\%$; $M=29,5\%$) i *Vjerski/duhovni rituali/aktivnosti su važan dio našeg života* ($\bar{Z}= 26,7\%$; $M= 25,6\%$), no na ove dvije čestice razlika između mladića i djevojaka vrlo je mala. S druge strane, mladići se u većem postotku slažu s česticama *Kad se našoj obitelji dogodi nešto loše, vjera/duhovnost čini nas jačim* ($M= 35,8\%$; $\bar{Z}= 34,5\%$) i *Vjera/duhovnost daje smisao životu naše obitelji* ($M= 32\%$; $\bar{Z}= 28,3\%$), dok česticu *Kada se naša obitelj nađe u nevolji, utjehu pronalazimo u vjeri i/ili duhovnosti* djevojke (31,2%) i mladići (31,2%) procjenjuju istim postotkom. Djevojke se najviše slažu s česticom *Vjera/duhovnost je važan dio našeg obiteljskog života* (37,8%), a mladići s česticom *Kad se našoj obitelji dogodi nešto loše, vjera/duhovnost čini nas jačim* (35,8%). Oba spola se najmanje slažu s česticom *Vjerski/duhovni rituali/aktivnosti su važan dio našeg života* ($\bar{Z}= 26,7\%$; $M= 25,6\%$).

U tablici 14 prikazani su deskriptivni podaci za skalu **Socijalna podrška obitelji** na uzorku od N=139 ispitanika i subuzorku mladića (78) i djevojaka (61) (aritmetička sredina, standardna devijacija, mod, medijan, najmanji i najveći rezultat, vrijednost K-S testa te značajnost razlike).

Tablica 14. Deskriptivni podaci na skali Socijalna podrška obitelji

Socijalna podrška obitelji	Ukupno	M	Ž
N	139	78	61
M	3,82	3,90	3,71
Median	4,00	4,07	3,71
Mod	4,14	4,14	3,57
SD	,80653	,73981	,87870
Totalni raspon (min.-max.)	1,29-5	1,71-5	1,29-5
Z	,111	,124	,124
p	,000	,005	,021

Legenda: Z – Kolmogorov-Smirnov test

Prema rezultatima deskriptivne analize, u rasponu od 1,29 do 5, prosječna vrijednost na skali *Socijalna podrška obitelji* je 3,82 (M), najčešći rezultat (Mod) je 4,14, dok medijan iznosi 4,00. Kolmogorov-Smirnovljevom testu utvrđeno je da distribucija značajno odstupa od Gaussove distribucije (Z= ,111; p< ,001).

Nadalje, na subuzorku mladića, u rasponu od 1,71 do 5, prosječna vrijednost socijalne podrške obitelji je 3,90 (M), najčešći rezultat (Mod) je 4,14, dok Medijan iznosi 4,07. Iz navedenog se zaključuje kako mladići relativno visoko procjenjuju socijalnu podršku obitelji. Kolmogorov-Smirnovljevom testu utvrđeno je da distribucija značajno odstupa od Gaussove distribucije (Z= ,124; p< ,05). S druge strane, na subuzorku djevojaka, u rasponu 1,29 do 5, prosječna vrijednost socijalne podrške obitelji je 3,71 (M), najčešći rezultat (Mod) je 3,57, dok Medijan iznosi 3,71. Iz navedenog se zaključuje kako djevojke srednjim vrijednostima procjenjuju socijalnu podršku obitelji. Kolmogorov-Smirnovljevom testu utvrđeno je da distribucija značajno odstupa od Gaussove distribucije (Z= ,124; p< ,05).

U svrhu ispitivanja hipoteze H3, proveden je Mann – Whitneyev U – test (tablica 15). Rezultati Mann – Whitneyev U – testa pokazuju kako razlika između mladića i djevojaka u Socijalnoj podršci obitelji (U = 2049,500; Z= -1,402, p> ,05), nije statistički značajna.

Tablica 15. Razlike na skali Obiteljska vjera/duhovnost s obzirom na spol (Mann-Whitneyev test)

Skala	Spol	N	M Rang	Suma rangova	MW U	Z	p
Socijalna podrška obitelji	M	78	74,22	5789,50	2049,500	-1,402	,161
	Ž	61	64,60	3940,50			

U odnosu na postavljenju hipotezu (H3), može se zaključiti kako je:

H3: *Ne postoji statistički značajna razlika u rezultatima na skali socijalna podrška obitelji između djevojaka i mladića u potpunosti prihvaćena.*

U tablici 16 prikazani su postoci slaganja sudionika s pojedinim tvrdnjama na skali Socijalna podrška obitelji s obzirom na spol. Zbog reduciranja velikog broja informacija, prikazani su postoci sudionika koji se uglavnom ili u potpunosti slažu s navedenim tvrdnjama.

Tablice 16. Postoci sudionika koji se slažu (uglavnom/u potpunosti) s navedenim tvrdnjama prema spolu

SOCIJALNA PODRŠKA OBITELJI	Ž	M
ČESTICE:	%	
4. Tražimo pomoć i podršku od rodbine ili prijatelja.	41	54,6
6. Možemo se osloniti na rodbinu ili prijatelje.	57,4	76,7
10. Naša rodbina ili prijatelji spremni su nam pomoći u nuždi.	68,8	75,7
12. Znamo da smo važni rodbini ili prijateljima.	67,2	76,9
13. Od rodbine ili prijatelja dobivamo poklone i druge znakove pažnje.	72,1	65,4
15. Smatramo da se ne treba previše petljati s rodbinom ili prijateljima.	19,7	16
20. U slučaju nevolje, znamo da od rodbine ili prijatelja možemo dobiti pomoć.	67,2	78,2

Kad je riječ o česticama koje pripadaju faktoru **Socijalna podrška obitelji**, vidljivo je kako se mladići u većem postotku uglavnom ili u potpunosti slažu s većinom čestica, tj. s česticama *Tražimo pomoć i podršku od rodbine ili prijatelja* (M= 54,6%; Ž= 41%), *Možemo se osloniti na rodbinu ili prijatelje* (M= 76,7%; Ž= 57,4%), *Naša rodbina ili prijatelji spremni su nam pomoći u nuždi* (M= 75,7%; Ž= 68,8%), *Znamo da smo važni rodbini ili prijateljima* (M= 76,9%; Ž= 67,2%) i *U slučaju nevolje, znamo da od rodbine ili prijatelja možemo dobiti pomoć* (M= 78,2%; Ž= 67,2%). S druge strane, djevojke se u višim postocima slažu s česticama *Od*

rodbine ili prijatelja dobivamo poklone i druge znakove pažnje (\bar{X} = 72,1%; M= 65,4%) i Smatramo da se ne treba previše petljati s rodbinom ili prijateljima (\bar{X} = 19,7%; M= 16%). Nadalje, vidljivo je kako se djevojke navise slažu s česticom *Od rodbine ili prijatelja dobivamo poklone* (72,1%), a mladići s česticom *U slučaju nevolje, znamo da od rodbine ili prijatelja možemo dobiti pomoć* (78,2%). Oba spola se najmanje slažu s česticom *Smatramo da se ne treba previše petljati s rodbinom ili prijateljima* (\bar{X} = 19,7%; M= 16%).

7.3. Zadovoljstvo životom u cjelini i razlike s obzirom na spol

U tablici 17 prikazani su deskriptivni podaci za česticu *Koliko ste zadovoljni svojim životom u cjelini* na uzorku od N=138 ispitanika i subuzorku mladića (77) i djevojaka (61) (aritmetička sredina, standardna devijacija, mod, medijan, najmanji i najveći rezultat, vrijednost K-S testa te značajnost razlike).

Tablica 17. Deskriptivni podaci na čestici *Zadovoljstvo životom u cjelini*

Zadovoljstvo životom u cjelini	Ukupno	M	\bar{X}
N	138	77	61
M	7,14	7,90	6,18
Median	8,00	8,00	7,00
Mod	10	10	8
SD	2,432	2,143	2,453
Totalni raspon (min.-max.)	0-10	0-10	0-10
Z	,160	,182	,172
p	,000	,000	,000

Legenda: Z – Kolmogorov-Smirnov test

Prema rezultatima deskriptivne analize, u rasponu od 0 do 10, prosječna vrijednost Zadovoljstva životom u cjelini iznosi 7,14 (M), najčešći rezultat (D) je 10, a medijan (C) 8,00. Iz navedenog se zaključuje kako mladi visoko procjenjuju svoje zadovoljstvo životom. Kolmogorov-Smirnovljevom testu utvrđeno je da distribucija značajno odstupa od Gaussove distribucije ($Z=$,160; $p<$,001).

Nadalje, na subuzorku mladića, u rasponu od 0 do 10, prosječna vrijednost zadovoljstva životom je 7,90 (M), najčešći rezultat (Mod) je 10, dok Medijan iznosi 8,00. Iz navedenog se zaključuje kako mladići relativno visoko procjenjuju svoje zadovoljstvo životom. Kolmogorov-Smirnovljevom testu utvrđeno je da distribucija značajno odstupa od Gaussove distribucije ($Z=$,182; $p<$,001). S druge strane, na subuzorku djevojaka, u rasponu 0 do 10, prosječna vrijednost zadovoljstva životom je 6,18 (M), najčešći rezultat (Mod) je 8, dok Medijan iznosi 7,00. Iz

navedenog se zaključuje kako djevojke relativno visoko procjenjuju svoje zadovoljstvo životom. Kolmogorov-Smirnovljevom testu utvrđeno je da distribucija značajno odstupa od Gaussove distribucije ($Z = ,172$; $p < ,001$).

Kako bi se istražila razlika u Zadovoljstvu životom u cjelini između djevojaka i mladića, korišten je Mann – Whitneyev U – test (tablica 18). Rezultati Mann – Whitneyev U – testa pokazuju kako je razlika između mladića i djevojaka na čestici Zadovoljstvo životom u cjelini statistički značajna ($U = 1363,500$; $Z = -4,277$, $p < ,001$), odnosno kako su mladići zadovoljniji životom (u cjelini) od djevojaka.

Tablica 18. Razlike na čestici Zadovoljstvo životom u cjelini s obzirom na spol (Mann-Whitneyev test)

Spol	N	M Rang	Suma rangova	MW U	Z	p
M	77	82,29	6336,50	1363,500	-4,277	,000
Ž	61	53,35	3254,50			

7.4 Zadovoljstvo životom po domenama i razlike s obzirom na spol

U tablici 19 prikazani su deskriptivni podaci za Indeks osobne dobrobiti (prosjeak zadovoljstva po komponentama i svaka komponenta zasebno) na cjelokupnom uzorku i subuzorcima mladića i djevojaka (aritmetička sredina, standardna devijacija, mod, medijan, najmanji i najveći rezultat, vrijednost K-S testa te značajnost razlike).

Tablica 19. Deskriptivni podaci za Indeks osobne dobrobiti (prosjeak zadovoljstva po komponentama i svaka komponenta zasebno)

ZŽ po domenama (prosjeak)	Ukupno	M	Ž
N	139	78	61
M	7,51	8,26	6,54
Median	7,85	8,71	6,71
Mod	8,86	10,00	6,29
SD	1,961	1,539	2,030
Totalni raspon (min.-max.)	0,86-10	2,71-10	0,86-9,71
Z	,109	,130	,071
p	,000	,002	,200

Zadovoljstvo životnim standardom	Ukupno	M	Ž
N	139	78	61
M	7,23	7,91	6,36
Median	8,00	8,00	7,00
Mod	10	10	6
SD	2,442	2,052	2,633
Totalni raspon (min.-max.)	0-10	3-10	0-10
Z	,156	,189	,118
p	,000	,000	,035
Zadovoljstvo zdravljem	Ukupno	M	Ž
N	139	78	61
M	8,21	8,71	7,57
Median	9,00	10,00	9,00
Mod	10	10	10
SD	2,400	2,027	2,692
Totalni raspon (min.-max.)	0-10	0-10	1-10
Z	,261	,316	,259
p	,000	,000	,000
Zadovoljstvo onim što postižeš u životu	Ukupno	M	Ž
N	138	77	61
M	7,04	7,53	6,41
Median	8,00	8,00	7,00
Mod	8	9	8
SD	2,415	2,204	2,539
Totalni raspon (min.-max.)	1-10	1-10	1-10
Z	,177	,181	,161
p	,000	,000	,000
Zadovoljstvo odnosima s bližnjima	Ukupno	M	Ž
N	138	78	60
M	7,63	8,42	6,60
Median	8,00	9,00	7,00
Mod	10	10	9

SD	2,691	2,086	3,038
Totalni raspon (min.-max.)	0-10	2-10	0-10
Z	,221	,227	,186
p	,000	,000	,000
Zadovoljstvo osjećajem sigurnosti	Ukupno	M	Ž
N	138	78	60
M	7,58	8,51	6,37
Median	9,00	9,00	6,00
Mod	10	10	10
SD	2,757	2,024	3,108
Totalni raspon (min.-max.)	0-10	2-10	0-10
Z	,226	,249	,168
p	,000	,000	,000
Zadovoljstvo pripadnošću okolini	Ukupno	M	Ž
N	139	78	61
M	7,6	8,67	6,25
Median	9,00	9,50	7,00
Mod	10	10	10
SD	2,80	2,124	3,091
Totalni raspon (min.-max.)	0-10	0-10	0-10
Z	,227	,306	,141
p	,000	,000	,004
Zadovoljstvo osjećajem sigurnosti u budućnosti	Ukupno	M	Ž
N	139	78	61
M	7,32	8,10	6,31
Median	8,00	9,00	7,00
Mod	10	10	5
SD	2,790	2,394	2,953
Totalni raspon (min.-max.)	0-10	0-10	0-10
Z	,209	,274	,133
p	,000	,000	,009

Legenda: Z – Kolmogorov-Smirnov test

Prema rezultatima deskriptivne analize, u rasponu od 0,86 do 10, prosječna vrijednost Zadovoljstva životom po domenama je 7,51 (M), najčešći rezultat (Mod) je 7,85, dok medijan iznosi 8,86. Iz navedenog se može zaključiti kako mladi visoko procjenjuju zadovoljstvo životom unutar svih sedam domena. Kolmogorov-Smirnovljevom testom utvrđeno je da distribucija zadovoljstva životom po domenama značajno odstupa od Gaussove distribucije ($Z= ,109$; $p< ,001$). Nadalje, na subuzorku mladića, u rasponu od 2,71 do 10, prosječna vrijednost zadovoljstva životom po domenama je 8,26 (M), najčešći rezultat (Mod) je 10, dok Medijan iznosi 8,71. Iz navedenog se zaključuje kako mladići relativno visoko procjenjuju zadovoljstvo životom unutar svih sedam domena. Kolmogorov-Smirnovljevom testu utvrđeno je da distribucija značajno odstupa od Gaussove distribucije ($Z= ,130$; $p< ,05$). S druge strane, na subuzorku djevojaka, u rasponu 0,86 do 9,71, prosječna vrijednost zadovoljstva životom po domenama je 6,54 (M), najčešći rezultat (Mod) je 6,29, dok Medijan iznosi 6,71. Iz navedenog se zaključuje kako djevojke procjenjuju zadovoljstvo životom unutar svih sedam domena srednjim vrijednostima. Kolmogorov-Smirnovljevom testu utvrđeno je da distribucija značajno ne odstupa od Gaussove distribucije ($Z= ,071$; $p> ,05$).

Što se tiče rezultata dobivenih na zadovoljstvu životom kroz sedam domena, Kolmogorov-Smirnovljevom testom utvrđeno je da distribucije svih varijabli značajno odstupaju od Gaussove distribucije. U daljnjem tekstu će se zbog reduciranja velikog broja informacija izdvojiti samo najčešći rezultat (Mod) za sve domene kod djevojaka i mladića.

Tako na čestici *Zadovoljstvo životnim standardom*, najčešći rezultat (Mod) na subuzorku mladića iznosi 10, a na subuzorku djevojaka 6. Na čestici *Zadovoljstvo zdravljem* najčešći rezultat za mladiće i djevojke je 10, dok na čestici *Zadovoljstvo onime što postižem* on iznosi 9 za mladiće i 8 za djevojke. Nadalje, na čestici *Zadovoljstvo odnosima s bližnjima*, najčešći rezultat za mladiće iznosi 10, a za djevojke 9. S druge strane, na čestici *Zadovoljstvo osjećajem sigurnosti* i čestici *Zadovoljstvo pripadnošću okolini*, mladići i djevojke najčešće postižu rezultat 10, dok najčešći rezultat na čestici *Zadovoljstvo osjećajem sigurnosti u budućnosti*, kod mladića iznosi 10, a kod djevojaka 5.

Kako bi se istražila razlika u zadovoljstvu životom po domenama (prosjeak i svaka domena zasebno) između djevojaka i mladića, korišten je Mann – Whitneyev U – test (tablica 16). Rezultati Mann – Whitneyev U – testa pokazuju kako je razlika između mladića i djevojaka u

zadovoljstvu životom po domenama (prosjeak) statistički značajna ($U = 1152,500$; $Z = -5,209$, $p < ,001$), odnosno kako su mladići po domenama općenito zadovoljniji životom od djevojaka. Nadalje, rezultati Mann – Whitneyev U – testa pokazuju kako su razlike u svih 7 domena zadovoljstva životom statistički značajne, odnosno, kako su mladići zadovoljniji životom unutar svih 7 domena. Točnije rečeno, rezultati Mann – Whitneyev U – testa pokazuju kako su mladići zadovoljniji životnim standardom ($U = 1152,500$; $Z = -3,560$, $p < ,001$), zdravljem ($U = 1781,000$; $Z = -2,707$, $p < ,05$), onime što postižu u životu ($U = 1724,500$; $Z = -2,703$, $p < ,05$), odnosima s bližnjima ($U = 1419,000$; $Z = -4,046$, $p < ,001$), osjećajem sigurnosti ($U = 1372,000$; $Z = -4,276$, $p < ,001$), pripadnošću okolini ($U = 1181,500$; $Z = -5,228$, $p < ,001$) i osjećajem sigurnosti u budućnosti ($U = 1467,500$; $Z = -3,942$, $p < ,001$).

Tablica 16. Razlike u zadovoljstvu životom po domenama (prosjeak i svaka domena zasebno) s obzirom na spol (Mann-Whitneyev test)

Faktor	Spol	N	M Rang	Suma rangova	MW U	Z	p
ZŽ po domenama (prosjeak)	M	78	85,72	6686,50	1152,500	-5,209	,000
	Ž	61	49,89	3043,50			
1.Zadovoljstvo životnim standardom	M	78	80,63	6289,00	1550,000	-3,560	,000
	Ž	61	56,41	3441,00			
2.Zadovoljstvo zdravljem	M	78	77,67	6058,00	1781,000	-2,707	,007
	Ž	61	60,20	3672,00			
3.Zadovoljstvo onim što postižeš u životu	M	77	77,60	5975,50	1724,500	-2,703	,007
	Ž	61	59,27	3615,50			
4.Zadovoljstvo odnosima s bližnjima	M	78	81,31	6342,00	1419,000	-4,046	,000
	Ž	61	54,15	3249,00			
5.Zadovoljstvo osjećajem sigurnosti	M	78	81,91	6389,00	1372,000	-4,276	,000
	Ž	60	53,37	3202,00			
6.Zadovoljstvo pripadnošću okolini	M	78	85,35	6657,50	1181,500	-5,228	,000
	Ž	61	50,37	3072,50			
7.Zadovoljstvo osjećajem sigurnosti u budućnosti	M	78	81,69	6371,50	1467,500	-3,942	,000
	Ž	61	55,06	3358,50			

Naposljetku, važno je osvrnuti se na preostale hipoteze istraživanja (H4, H5 i H6).

H4: *Mladići će pokazivati višu razinu zadovoljstva životom u cjelini i po prosjeku svih pojedinih domena u odnosu na djevojke je u potpunosti prihvaćena.*

Naime, utvrđeno je kako mladići pokazuju višu razinu zadovoljstva životom u cjelini ($U = 1363,500$; $Z = -4,277$, $p < ,001$), i po pojedinim domenama ($U = 1152,500$; $Z = -5,209$, $p < ,001$) u odnosu na djevojke .

H5: *Mladići će pokazivati višu razinu zadovoljstva zdravljem, onime što postižu u životu i osjećajem sigurnosti, dok će djevojke pokazivati višu razinu zadovoljstva životnim standardom je djelomično prihvaćena.*

Naime, prvi dio hipoteze se prihvaća s obzirom na to da je utvrđeno kako mladići pokazuju višu razinu zadovoljstva zdravljem ($U = 1781,000$; $Z = -2,707$, $p < ,05$), onime što postižu u životu ($U = 1724,500$; $Z = -2,703$, $p < ,05$) i osjećajem sigurnosti ($U = 1372,000$; $Z = -4,276$, $p < ,001$) od djevojaka. Drugi dio hipoteze se odbacuje s obzirom da se utvrdilo da mladići pokazuju višu razinu zadovoljstva životnim standardom ($U = 1550,000$; $Z = -3,560$, $p < ,001$) od djevojaka.

H6: *Ne postoji statistički značajna razlika u zadovoljstvu odnosima s bližnjima, pripadnošću okolini i osjećajem sigurnosti u budućnosti je odbaćena.*

Naime, utvrđeno je kako mladići pokazuju višu razinu zadovoljstva odnosima s bližnjima ($U = 1419,000$; $Z = -4,046$, $p < ,001$), pripadnošću okolini ($U = 1181,500$; $Z = -5,228$, $p < ,001$) i osjećajem sigurnosti u budućnosti ($U = 1467,500$; $Z = -3,942$, $p < ,001$) od djevojaka.

8.RASPRAVA

Cilj ovog istraživanja bilo je utvrditi razlike u zaštitnim čimbenicima na individualnoj i obiteljskoj razini te zadovoljstvo životom kod mladih s problemima u ponašanju u odnosu spol. Pri tome se ispitala generalna samoefikasnost, obiteljska komunikacija, povezanost i nošenje s problemima, obiteljska vjera/duhovnost, socijalna podrška obitelji te zadovoljstvo životom u cjelini i kroz sedam domena (materijalno stanje, zdravlje, postignuća, odnosi, vlastita sigurnost, pripadanje zajednici i buduća sigurnost). Analizom spolnih razlika na uzorku od 139 mladih ($\check{Z}=43,9\%$) s problemima u ponašanju, u dobi od 12 do 20 godina, utvrđeno je postojanje razlika u generalnoj samoefikasnosti, zadovoljstvu životom (u cjelini i po domenama) te obiteljskoj komunikaciji, povezanosti i nošenju s problemima u korist mladića, dok razlike u obiteljskoj vjeri/duhovnosti i socijalnoj podršci obitelji nisu bile statistički značajne.

Analizom razlika u generalnoj samoefikasnosti s obzirom na spol utvrđeno je kako mladići procjenjuju višu razinu generalne samoefikasnosti od djevojaka ($U = 1435,000$; $Z = -4.011$, $p < ,001$) što je u skladu s postavljenom hipotezom i dosadašnjim istraživanjima (Arora, Gupta i Chaudhary, 2014; Dona i sur., 2002; Schwarzer, Mueller i Greenglass, 1999; Bonsaksen i sur., 2019). Naime, ako uzmemo u obzir činjenicu da je uzorak djevojaka dominantno dolazio iz Psihijatrijske bolnice za djecu i mladež (71,4%), odnosno da su djevojke pokazivale znatno više internaliziranih problema u ponašanju (76,3%) od mladića (42%) tada ove spoznaje mogu doprinijeti boljem razumijevanju dobivenog rezultata. U prilog navedenome govore i brojna istraživanja, koja su pokazala kako osobe s nižom razinom samoefikasnosti imaju tendenciju nižeg samopouzdanja i osjećaja tjeskobe, nefunkcionalno se nose sa stresorima, osjetljiviji su na stres i depresiju te imaju veći rizik za razvoj poremećaja prehrane i depresije (Bandura, 1997; prema Schwarzer i Warner, 2013; Bennett, Spoth i Borgen, 1991; Pössel i sur., 2005; prema Schwarzer i Warner, 2013).

Rezultati analize razlika u zadovoljstvu životom u cjelini i kroz prosječne vrijednosti na svih sedam domena zajedno u odnosu na spol pokazuju kako su mladići zadovoljniji životom i u cjelini ($U = 1363,500$; $Z = -4,277$, $p < ,001$) i po prosjeku svih pojedinih domena ($U = 1152,500$; $Z = -5,209$, $p < ,001$), što je u skladu s postavljenom hipotezom i dosadašnjim istraživanjima (Salihagić, 2018; Neto, 1993; Verkuyten, 1986; Raboteg-Šarić, Brajša-Žganec i Šakić, 2009; Bezinović, Manestar i Ristić-Dedić, 2004; Moksnes i Espnes, 2013; Chen, Cai, He i Fan, 2020; Batz i Tay, 2018). Međutim, kada su se analizirale razlike unutar sedam domena života tada je dobiven rezultat u kojem mladići procjenjuju višu razinu zadovoljstva kroz svih sedam domena,

što nije u skladu s postavljenim hipotezama i dosadašnjim istraživanjima (Daig i sur., 2009; Goldbeck i sur., 2007; Vuletić i sur., 2011). Točnije rečeno, hipoteza 5 se pokazala djelomično točnom jer je istraživanjem uistinu utvrđeno da mladići pokazuju višu razinu zadovoljstva zdravljem ($U = 1781,000$; $Z = -2,707$, $p < ,05$), onime što postižu u životu ($U = 1724,500$; $Z = -2,703$, $p < ,05$) i osjećajem sigurnosti ($U = 1372,000$; $Z = -4,276$, $p < ,001$) od djevojaka, no nije utvrđeno da djevojke pokazuju višu razinu zadovoljstva životnim standardom od mladića. Također, hipoteza 6 je u potpunosti odbačena jer je utvrđeno postojanje statistički značajne razlike u zadovoljstvu odnosima s bližnjima, pripadnošću okolini i osjećajem sigurnosti u budućnosti u korist mladića. Kao mogući razlog ovakvih rezultata u dosadašnjim istraživanjima može biti vezan uz činjenicu da je većina njih u obzir uzimala opću populaciju, a ne mlade s problemima u ponašanju. Nadalje, mogući razlog ovakvih rezultata u provedenom istraživanju vezan je uz već spomenute činjenice koje ukazuju na to da je uzorak djevojaka dominantno dolazio iz Psihijatrijske bolnice za djecu i mladež (71,4%), odnosno da su djevojke pokazivale znatno više internaliziranih problema u ponašanju (76,3%) od mladića (42%) što može biti razlog postizanja nižih rezultata na indeksu osobne dobrobiti i čestici *Koliko ste zadovoljni svojim životom u cjelini*. U prilog navedenom razlogu govore i neka istraživanja koja ističu kako niže zadovoljstvo životom može dovesti do problema s mentalnim zdravljem, nižim samopoštovanjem, lošijim zdravljem, depresijom i nesrećom (Acton, 1994; Argyle, 1999, sve prema Penezić, 2006; Proctor, Linley i Maltby, 2009). Također, važno je navesti kako viša razina zadovoljstva životom (u cjelini i po domena) kod mladića može biti odraz više razine generalne samoefikasnosti. Točnije rečeno, ako mladići visoko procjenjuju generalnu samoefikasnost za očekivati je da će biti i zadovoljniji životom (u cjelini i po domenama).

Analizom razlika u obiteljskim zaštitnim čimbenicima (obiteljska komunikacija, povezanost i nošenje s problemima, obiteljska vjera/ duhovnosti i socijalna podrška obitelji) s obzirom na spol utvrđeno je kako mladići procjenjuju više zaštitnih čimbenika na razini Obiteljske komunikacije, povezanosti i nošenju s problemima od djevojaka ($U = 1702,500$; $Z = -2,873$, $p < ,05$), dok razlika između mladića i djevojaka u obiteljskoj vjeri/duhovnosti ($U = 2342,000$; $Z = -1,158$, $p > ,05$) te socijalnoj podršci obitelji ($U = 2049,500$; $Z = -1,402$, $p > ,05$) nije statistički značajna. Dobiveni rezultati na skalama Obiteljska komunikacija, povezanost i nošenje s problemima te Obiteljska vjera/duhovnost nisu u skladu s postavljenom hipotezom te nekim dosadašnjim istraživanjima. Naime, najveći broj dosadašnjih istraživanja ukazivao je na to kako su djevojke iz opće populacije, kao i djevojke s problemima u ponašanju više povezane sa svojim roditeljima te da procjenjuju obiteljsku komunikaciju i nošenje s problemima bolje od

mladića (Anderson, Holmes i Ostresh, 1999; Canter, 1982; Smojver-Ažić i Bezinović, 2011; Petts, 2014; Fagan, Van Horn, Antaramian i Hawkins, 2011). Jedino istraživanje koje je pokazalo kako su mladići ti koji procjenjuju obiteljske odnose, komunikaciju i povezanost bolje u odnosu na djevojke jest istraživanje Cernkovich i Giordano (1987). S druge strane, istraživanja koja su se bavila pitanjem obiteljske vjere/duhovnosti konzistentno su ukazivala na podatak da djevojke procjenjuju religioznost značajnijim obiteljskim zaštitnim čimbenikom od mladića (Agnew, 2005; Hartman i sur., 2009; Petts, 2014; Lee, Jirásek, Veselský i Jirásková, 2019; Milot i Ludden, 2009). Zbog navedenog i činjenice da su djevojke sklonije razmišljanjima i preispitivanjima za razliku od mladića, koji su skloniji aktivnostima koje ih odvrćaju od razmišljanja (Nolen-Hoeksema, Wisco i Lyubomirsky, 2008), moguće da su zbog svoje kritičnosti procjenjivale obiteljsku komunikaciju, povezanost i nošenje s problemima niže od mladića. Također, moguće je da njihova kritičnost pri procjenjivanju proizlazi iz veće rizičnosti obitelji ili pak činjenice da zbog internaliziranih problema u ponašanju negativnije procjenjuju zaštitne čimbenike u obitelji. Nadalje, s obzirom na to da su djevojke i mladići vrlo nisko procjenjivali čimbenike na skali obiteljske vjere/duhovnosti, dobiveni rezultat se može objasniti činjenicom kako navedeno ne predstavlja značajan obiteljski zaštitni čimbenik za oba spola. U prilog navedenom govore i istraživanja koja ukazuju da su vjera, duhovnost i religioznost mladih povezani s prosocijalnim ponašanjem, nižim rizikom za depresiju, konzumiranjem psihoaktivnih tvari (droga, cigarete, alkohol), promiskuitetnim i delinkventnim ponašanjem (Furrow i sur., 2004; Wright i sur., 1993; Wallace i Forman, 1998; Hodge i sur., 2001; Smith i Faris, 2002; Beyers i sur., 2004; Oman i sur., 2004; Thornton i Camburn, 1989; sve prema Lippman i sur., 2014). Nadalje, dobiveni rezultati na skali Socijalna podrška obitelji su u skladu s postavljenom hipotezom te dosadašnjim istraživanjem (Cross, Taylor i Chatters, 2018), koje govori kako nema statistički značajnih razlika između mladića i djevojaka u socijalnoj podršci obitelji.

Kao što je vidljivo, većina ovih rezultata se može interpretirati kao odraz vrste ponašanja ili/ kao odraz razlika u socijalizaciji djevojaka i mladića. Naime, rezultati istraživanja spolnih razlika u zastupljenosti internaliziranih i eksternaliziranih problema u ponašanju konzistentno ukazuju na zaključak kako su u adolescenciji internalizirani problemi češći kod djevojaka, a eksternalizirani kod mladića (Kessler, Avenevoli i Merikangas, 2001; Costello, Mustillo, Erkanli, Keeler i Angold, 2003; Archer, 2004; Ormel, Oldehinkel, Ferdinand, Hartman, de Winter i Veenstra, 2005; Ricijaš, Krajcer i Bouillet, 2010; Macuka i SmojverAžić, 2012; Macuka, Smojver-Ažić i Burić, 2012). Razlozi zbog kojih djevojke iskazuju više

internaliziranih problema u ponašanju od mladića mogu biti vezane uz osobine koje štite djevojke od antisocijalnog ponašanja, ali koje istodobno povećavaju rizik za razvoj internaliziranih problema ili pak uz činjenicu da su sklonije razvijanju pretjerane zabrinutosti i strahova te da su češće sramežljivije i inhibirane (Zahn-Waxler, Klimes-Dougan i Slattery, 2000). Osim navedenog, pokazalo se kako socijalizacija ima veliku ulogu u razvoju internaliziranih problema kod djevojaka i to pogotovo u vidu odgoja, koji može dovesti do veće submisivnosti i ovisnosti o mišljenju drugih, ali i razvijanja kompetencija za predviđanje posljedica vlastitog nepoželjnog ponašanja. Potonje proizlazi iz činjenice da će roditelji djevojke češće potkrepljivati kada pokazuju ovisnost i sramežljivost, da će očekivati zrelo interpersonalno ponašanje te da će se pokazivati manjak tolerancije na iskazivanje ljutnje i/ili lošeg ponašanja. Kao što je vidljivo, socijalizacija djevojaka i mladića može itekako biti povezana s pojavom internaliziranih, odnosno eksternaliziranih problema u ponašanju te samim time i načinom na koji će djevojke i mladići procjenjivati zaštitne čimbenike na individualnoj i obiteljskoj razini te zadovoljstvo životom.

Nadalje, važno je naglasiti kako su i djevojke i mladići vrlo visoko procjenjivali zaštitne čimbenike na individualnoj i obiteljskoj razini kao i zadovoljstvo životom, što može ukazivati na postojanje određenih resurse tih mladih. Osim navedenog, postoji mogućnost da su mladi s eksternaliziranim problemima u ponašanju visoko procjenjivali navedene konstrukte kako bi stvorili bolju sliku o sebi. Ovdje se posebno misli na mlade koji su se u vrijeme ispitivanja nalazili na procjeni u Dugavama i centrima za socijalnu skrb gdje se odlučuje o njihovim daljnjim intervencijama. Također, moguće je da mladi s problemima u ponašanju idealiziraju svoju obitelj ili da zbog lojalnosti prema obitelji procjenjuju zaštitne čimbenike u obitelji puno višim vrijednostima nego što uistinu jesu.

Što se tiče istraživačkog djela, u daljnjim istraživanjima bilo bi poželjno napraviti regresijsku analizu kako bi se vidjelo koliko spol uistinu doprinosi objašnjenju ispitivanih varijabli, odnosno koje još varijable uz spol (npr. dob, struktura obitelji, socioekonomski status, vrsta problema u ponašanju, rizik obitelji) doprinose objašnjenju generalne samoeфикаsnosti, obiteljskih zaštitnih čimbenika i zadovoljstva životom te u kojoj mjeri.

9. ZAKLJUČAK

Razlog provedbe ovog istraživanja proizašao je iz potrebe za ispitivanjem snaga, resursa i zaštitnih čimbenika kod mladih s problemima u ponašanju koji se dugi niz godina zanemarivao od strane stručnjaka i istraživača. Naime, ovo istraživanje predstavlja svojevrsni doprinos sve češćoj praksi korištenja pozitivnog pristupa upoznavanja djece i mladih s problemima u ponašanju koji se usmjerava na snage i resurse.

Osnovni konstrukti koji su se ispitivali ovim istraživanjem, a koji se nalaze u pozadini pristupa orijentiranog na pozitivno bili su zaštitni čimbenici na individualnoj (generalna samoefikasnost) i obiteljskoj razini (obiteljska komunikacija, povezanost i nošenje s problemima, obiteljska vjera/duhovnost te socijalna podrška obitelji) te zadovoljstvo životom. S obzirom na to da su dosadašnja istraživanja ovih konstrukata pokazala nekonzistentne rezultate koji bi ukazali na činjenicu da mladići ili djevojke pokazuju veću prisutnost određenog konstrukta, javila se potreba za ispitivanjem razlika u zaštitnim čimbenicima na individualnoj i obiteljskoj razini te zadovoljstvu životom s obzirom na spol kod mladih s problemima u ponašanju.

Rezultati ovog istraživanja pokazali su kako mladići s problemima u ponašanju u odnosu na djevojke s problemima u ponašanju iskazuju višu razinu generalne samoefikasnosti, zadovoljniji su životom u cjelini i po domenama te procjenjuju više zaštitnih čimbenika na razini obiteljske komunikacije, povezanosti i nošenju s problemima, dok razlika između u obiteljskoj vjeri/duhovnosti te socijalnoj podršci obitelji nije statistički značajna. Stoga, može se zaključiti kako su problemi u ponašanju djevojaka mnogo ozbiljniji te da se manifestiraju na gotovo svim područjima (samoefikasnosti, zadovoljstvu životom, obiteljskim zaštitnim čimbenicima) radi čega je potrebno pravovremeno osnaživati djevojke u sklopu preventivnog rada, ali i adekvatnije odgovarati na njihove potrebe u sklopu tretmana. Naime, primjetno je kako nema dovoljno diferenciranih, odnosno specifičnih programa/intervencija namijenjenih isključivo djevojkama ni na jednoj razini sustava intervencija. Razlog navedenome leži u činjenici da je trenutni sustav intervencija kreiran za mladiće, odnosno da su rodno specifični programi kao i potrebe djevojaka s problemima u ponašanju zanemareni (Bloom i Covington, 1998, 2001; Chesney-Lind i Shelden, 2004; Goodkind, 2005).

S obzirom na navedeno, ovi rezultati mogu poslužiti stručnjacima u kreiranju budućeg preventivnog i tretmanskog rada, koji će biti rodno osjetljiv te se neće usmjeravati samo na rizike i probleme mladih već i na njihove snage s ciljem pozitivnog razvoja, ispunjavanja

potencijala te uspješnog nošenja s problemima. Važno je navesti kako ovo istraživanje dijelom otkriva područja rada, posebno kod djevojaka koje iskazuju probleme u ponašanju te se dobiveni rezultati mogu iskoristiti kod kreiranja rodno specifičnih programa koji će biti usklađeni s potreba djevojaka. Također, ovi rezultati mogu poslužiti i znanstvenicima u daljnjem proučavanju zaštitnih čimbenika na individualnoj i obiteljskoj razini te zadovoljstva životom kod mladih s problemima u ponašanju.

LITERATURA

- Agnew, R. (2005). *Why Do Criminals Offend? A General Theory of Crime and Delinquency*. Los Angeles: Roxbury.
- Ajduković, M., Ajduković, D., Sladović Franz, B. i Laklija, M. (2014). Lista za procjenu razvojnik rizika djeteta. U M. Ajduković (ur.) (2015), *Pomoć roditeljima u zaštiti dobrobiti djeteta: Priručnik za socijalne radnike, druge stručnjake i suradnike centara za socijalnu skrb* (str. 115-129). Zagreb: Društvo za psihološku pomoć i Ured UNICEF-a za Hrvatsku.
- Alarid, L. F., Burton Jr, V. S. i Cullen, F. T. (2000). Gender and crime among felony offenders: Assessing the generality of social control and differential association theories. *Journal of Research in Crime and Delinquency*, 37(2), 171-199. doi: <https://doi.org/10.1177/0022427800037002002>
- Ali Gizir, C. (2004): *Academic resilience: an investigation of protective factors contributing to the academic achievement of eight grade students in poverty*. Doktorska disertacija. The Graduate School of Social Sciences of Middle East Technical University.
- Anderson, B. J., Holmes, M. D. i Ostresh, E. (1999). Male and Female Delinquents' Attachments and Effects of Attachments on Severity of Self-Reported Delinquency. *Criminal Justice and Behavior*, 26(4), 435-452. doi: [10.1177/0093854899026004002](https://doi.org/10.1177/0093854899026004002)
- Anderson, R., Dubois, H., Leončikas, T. i Sándor, E. (2012). *3rd European Quality of Life Survey: Quality of Life in Europe: Impacts of the Crisis*. Publications Office of the European Union.
- Antaramian, S. P., Huebner, E. S. i Valois, R. F. (2008). Adolescent life satisfaction. *Applied Psychology*, 57(1), 112-126. doi: <https://doi.org/10.1111/j.1464-0597.2008.00357.x>
- Archer, J. (2004). Sex Differences in Aggression in Real-World Settings: A Meta-Analytic Review. *Review of General Psychology*, 8 (4), 291-322. doi: [10.1037/1089-2680.8.4.291](https://doi.org/10.1037/1089-2680.8.4.291)
- Arora, S., Gupta, P. i Choudhary, A. (2014). Self-efficacy and general well being among adolescents in context of gender. *Advance Research Journal of Social Science*, 5 (1), 64-68.
- Bandura, A. (1995). Exercise of personal and collective efficacy in changing societies. U A. Bandura (ur.), *Self-efficacy in changing societies*: (pp. 1-45). New York, Cambridge University Press.
- Bandura, A., Caprara, G. V., Barbaranelli, C., Gerbino, M. i Pastorelli, C. (2003). Role of affective self-regulatory efficacy in diverse spheres of psychosocial functioning. *Child Development*, 74(3), 769-782. doi: [10.1111/1467-8624.00567](https://doi.org/10.1111/1467-8624.00567)
- Bandura, A., Pastorelli, C., Barbaranelli, C. i Caprara, G. (1999). Self-efficacy pathways to child depression. *Journal of personality and social psychology*, 76(2), 258-69. doi: [10.1037//0022-3514.76.2.258](https://doi.org/10.1037//0022-3514.76.2.258).

- Bašić, J. (2009). *Teorije prevencije: prevencija poremećaja u ponašanju i rizičnih ponašanja djece i mladih*. Zagreb: Školska knjiga.
- Batz, C. i Tay, L. (2018). Gender differences in subjective well-being. U E. Diener, S. Oishi, & L. Tay (ur.), *Handbook of well-being*. Salt Lake City, UT: DEF Publishers.
- Berry, J. M. i West, R. L. (1993). Cognitive self-efficacy in relation to personal mastery and goal setting across the life span. *International Journal of Behavioral Development*, 16(2), 351-379.
- Bezinović, P., Manestar, K. i Ristić Dedić, Z. (2004). Obiteljska kohezivnost i zadovoljstvo životom djevojaka i mladića iz sela i iz grada. *Sociologija i prostor*, 42 (1/2 (163/164)), 157-172.
- Bloom, B. E. i Covington, S. (2001). *Effective gender-responsive interventions in juvenile justice: Addressing the lives of delinquent girls*. In annual meeting of the American Society of Criminology. Atlanta, GA. Preuzeto u rujnu 2020. na mrežnoj stranici <https://www.centerforgenderandjustice.org/assets/files/7.pdf>
- Bloom, B. i Covington, S. (1998). *Gender-Specific programming for female offenders: What is it and why is it important?* Washington D.C, Paper presented at the 50th annual meeting of the American society of criminology. Preuzeto u rujnu 2020. na mrežnoj stranici <https://www.stephaniecovington.com/assets/files/13.pdf>
- Bonsaksen, T., Lerdal, A., Heir, T., Ekeberg, Ø., Skogstad, L., Grimholt, T. K. i Schou-Bredal, I. (2019). General self-efficacy in the Norwegian population: Differences and similarities between sociodemographic groups. *Scandinavian Journal of Public Health*, 47(7), 695-704. doi: <https://doi.org/10.1177/1403494818756701>
- Canter, R. J. (1982). Sex differences in self-report delinquency. *Criminology*, 20(3-4), 373-394. doi: <http://doi.org/10.1111/j.1745-9125.1982.tb00467.x>
- Cernkovich, S.A. i Giordano, P.C. (1987). Family relationships and delinquency. *Criminology*, 25(2), 295-319. doi:[10.1111/j.1745-9125.1987.tb00799.x](http://doi.org/10.1111/j.1745-9125.1987.tb00799.x)
- Chen, X., Cai, Z., He, J. i Fan, X. (2020). Gender differences in life satisfaction among children and adolescents: A meta-analysis. *Journal of Happiness Studies*, 21(6), 2279–2307. doi: <https://doi.org/10.1007/s10902-019-00169-9>
- Cheng, S.-T. i Chan, A. C. M. (2004). The multidimensional scale of perceived social support: Dimensionality and age and gender differences in adolescents. *Personality and Individual Differences*, 37(7), 1359–1369. doi: <https://doi.org/10.1016/j.paid.2004.01.006>
- Chesney- Lind, M. i Shelden, R. G. (2004): *Girls, Delinquency and Juvenile Justice (third edition)*. Thomson, Wadsworth.
- Colarossi, L. (2001). Adolescent gender differences in social support: Structure, function, and provider type. *Social Work Research*, 25(4), 233-241. doi: [10.1093/swr/25.4.233](https://doi.org/10.1093/swr/25.4.233).
- Corcoran, S. (2006). An introduction to the project Volterra. *Bulletin of the Institute of Classical Studies*, 49(1), 215-219. doi: [10.1111/j.2041-5370.2006.tb00685.x](https://doi.org/10.1111/j.2041-5370.2006.tb00685.x)

- Costello, E., Mustillo, S., Erkanli, A., Keeler, G. i Angold, A. (2003). Prevalence and Development of Psychiatric Disorders in Childhood and Adolescence. *Archives of general psychiatry*, 60(8), 837-44. doi: [10.1001/archpsyc.60.8.837](https://doi.org/10.1001/archpsyc.60.8.837).
- Cox, K. F. (2006). Investigating the Impact of Strength-Based Assessment on Youth with Emotional or Behavioral Disorders. *Journal of Child and Family Studies*, 15(3), 287–301. doi: <https://doi.org/10.1007/s10826-006-9021-5>
- Cross, C. J., Taylor, R. J. i Chatters, L. M. (2018). Ethnic and Gender Differences in Family Social Support among Black Adolescents. *Healthcare (Basel, Switzerland)*, 6(1), 20. doi: <https://doi.org/10.3390/healthcare6010020>
- Cross, T. L. (1998). Understanding family resiliency from a relational world view. U H. I. McCubbin, E. A. Thompson, A. I. Thompson, i J. E. Fromer (ur.), *Resiliency in Native American and immigrant families*: (pp.143-157). Thousand Oaks, CA: Sage.
- Daig, I., Herschbach, P., Lehmann, A., Knoll, N. i Decker, O. (2009). Gender and age differences in domain-specific life satisfaction and the impact of depressive and anxiety symptoms: a general population survey from Germany. *Quality of life research : an international journal of quality of life aspects of treatment, care and rehabilitation*, 18(6), 669–678. doi: <https://doi.org/10.1007/s11136-009-9481-3>
- Daigle, L. E., Cullen, F. T. i Wright, J. P. (2007). Gender Differences in the Predictors of Juvenile Delinquency: Assessing the Generality-Specificity Debate. *Youth Violence and Juvenile Justice*, 5(3), 254–286. doi: <https://doi.org/10.1177/1541204007301289>
- Diener, E. (2006). Guidelines for national indicators of subjective well-being and ill-being. *Applied Research in Quality of Life*, 1(2), 151–157. doi: <https://doi.org/10.1007/s11482-006-9007-x>
- Diener, E., Suh, M., Lucas, E. i Smith, H. (1999). Subjective well-being: Three decades of progress. *Psychological Bulletin*, 125(2), 276–302. doi: <https://doi.org/10.1037/0033-2909.125.2.276>
- Doležal, D. (2006). Otpornost i prevencija poremećaja u ponašanju. *Hrvatska revija za rehabilitacijska istraživanja*, 42 (1), 87 – 102.
- Eger, R.J. i Maridal, J.H. (2015). A statistical meta-analysis of the wellbeing literature. *Journal of Wellbeing*, 5(2), 45–74. doi: [10.5502/ijw.v5i2.4](https://doi.org/10.5502/ijw.v5i2.4)
- Endler, N. S., Speer, R. L., Johnson, J. M. i Flett, G. L. (2001). General self-efficacy and control in relation to anxiety and cognitive performance. *Current Psychology: A Journal for Diverse Perspectives on Diverse Psychological Issues*, 20(1), 36-52.
- Etički kodeks istraživanja s djecom (2003). Vijeće za djecu Vlade RH, Državni zavod za zaštitu obitelji, materinstva i mladeži, Zagreb.
- Etički kodeks Sveučilišta u Zagrebu (2007). Senat Sveučilišta u Zagrebu, Sveučilište u Zagrebu, Zagreb.
- Fagan, A. A., Van Horn, M. L., Antaramian, S., i Hawkins, J. D. (2011). How Do Families Matter? Age and Gender Differences in Family Influences on Delinquency and Drug Use. *Youth violence and juvenile justice*, 9(2), 150–170. <https://doi.org/10.1177/1541204010377748>

- Ferić, M., Maurović, I. i Žižak, A. (2016a). Izazovi istraživanja otpornosti obitelji. *Kriminologija i socijalna integracija*, 24 (1), 3-25.
- Ferić, M., Maurović, I. i Žižak, A. (2016b). Metrijska obilježja instrumenta za mjerenje komponente otpornosti obitelji: Upitnik za procjenu otpornosti obitelji (FRAS). *Kriminologija & socijalna integracija*, 24 (1), 26-49. doi: <https://doi.org/10.31299/ksi.24.1.2>
- Gajšek, L. (2018). *Roditeljsko ponašanje, privrženost roditeljima i zadovoljstvo životom kod adolescenata*. Diplomski rad. Odsjek za psihologiju Fakulteta hrvatskih studija, Zagreb.
- Galinha, I.C. i Pais-Ribeiro, J.L. (2011). Cognitive, affective and contextual predictors of subjective wellbeing. *International Journal of Wellbeing*, 2(1), 34–53. doi: [10.5502/ijw.v2i1.3](https://doi.org/10.5502/ijw.v2i1.3)
- Goldbeck, L., Schmitz, T., Besier, T., Herschbach, P. i Henrich, G. (2007). Life Satisfaction Decreases during Adolescence. *Quality of Life Research*, 16(6), 969-979.
- Goodkind, S. (2005). Gender-specific services in the juvenile justice system: A critical examination. *Affilia Spring*, 20, 52-70.
- Hartman, J., Turner, M., Daigle, L., Exum, M. i Cullen, F. (2009). Exploring the Gender Differences in Protective Factors. *International journal of offender therapy and comparative criminology*, 53(3), 249-77. doi: [10.1177/0306624X08326910](https://doi.org/10.1177/0306624X08326910).
- Heimer, K. (1996). Gender, interaction, and delinquency: Testing a theory of differential social control. *Social Psychology Quarterly*, 59(1), 39–61. doi: <https://doi.org/10.2307/2787118>
- Huebner, E., Suldo, S., Smith, L. i McKnight, C. (2004). Life satisfaction in children and youth: Empirical foundations and implications for school psychologists. *Psychology in the Schools*, 41(1), 81 –93. doi: [10.1002/pits.10140](https://doi.org/10.1002/pits.10140)
- International Wellbeing Group (2013). Personal wellbeing index – adult – manual (5th version). Melbourne: Australian Centre on Quality of Life, Deakin University. Dostupno na: <http://www.acqol.com.au/iwbg/wellbeing-index/pwi-a-english.pdf>
- Ivanov, L. i Penezić, Z. (2000). Samoefikasnost: pregled teorije. *Radovi Filozofskog fakulteta u Zadru*, 39(20), 113-142.
- Kessler, R., Avenevoli, S. i Merikangas, K. (2001). Kessler RC, Avenevoli S, Merikangas KR. Mood disorders in children and adolescents: an epidemiologic perspective. *Biological psychiatry*, 49(12), 1002-1014. doi: [10.1016/S0006-3223\(01\)01129-5](https://doi.org/10.1016/S0006-3223(01)01129-5).
- Khanlou, N. i Wray, R. (2014). A whole community approach toward child and youth resilience promotion: A review of resilience literature. *International Journal of Mental Health and Addiction*, 12(1), 64–79. doi: [10.1007/s11469-013-9470-1](https://doi.org/10.1007/s11469-013-9470-1)
- Koller-Trbović, N. (1997). Socijalno-pedagoški pristup dijagnosticiranju i programiranju tretmana za djecu i mladež s poremećajima u ponašanju. *Kriminologija i socijalna integracija*, 5 (1-2), 121–128.

- Koller-Trbović, N., Miroslavljević, A. i Jeđud Borić, I. (2017). *Procjena potreba djece i mladih s problemima u ponašanju- konceptualne i metodičke odrednice*. Zagreb: Ured UNICEF-a za Hrvatsku.
- Kovčo Vukadin, I., Novak, M. i Križan, H. (2016). Zadovoljstvo životom : individualna i obiteljska perspektiva. *Kriminologija i socijalna integracija*, 24 (1), 84-115.
- Kranželić Tavra, V. (2002). Rizični i zaštitni čimbenici u školskom okruženju kao temelji uspješnije prevencije poremećaja u ponašanju djece i mladih. *Hrvatska revija za rehabilitacijska istraživanja*, 38(1), 1-12.
- Lee, S., Jirásek, I., Veselský, P. i Jirásková, M. (2019) Gender and age differences in spiritual development among early adolescents. *European Journal of Developmental Psychology*, 16(6), 680-696, doi: [10.1080/17405629.2018.1493990](https://doi.org/10.1080/17405629.2018.1493990)
- Lippman, L. H., Ryberg, R., Terzian, M., Moore, K. A., Humble, J. i McIntosh, H. (2014). Positive and Protective Factors in Adolescent Well-Being. U: Ben-Arieh A., Casas F., Frønes I., Korbin J.(ur.) *Handbook of Child Well-Being*: (pp. 2823-2866). Springer, Dordrecht. doi: https://doi.org/10.1007/978-90-481-9063-8_141
- Lučev, I. i Tadinac, M. (2010). Provjera dvaju modela subjektivne dobrobiti te povezanosti zadovoljstva životom, demografskih varijabli i osobina ličnosti. *Migracijske i etničke teme*, 26(3), 263–296.
- Luszczynska, A., Gutiérrez-Doña, B. i Schwarzer, R. (2005). General self-efficacy in various domains of human functioning: Evidence from five countries. *International Journal of Psychology*, 40(2), 80-89. doi: [10.1080/00207590444000041](https://doi.org/10.1080/00207590444000041).
- Macuka, I. i Smojver-Ažić, S. (2012). Osobni i obiteljski čimbenici prilagodbe mlađih adolescenata. *Hrvatska revija za rehabilitacijska istraživanja*, 48 (1), 27-43.
- Macuka, I., Smojver-Ažić, S. i Burić, I. (2012). Posređujuća uloga emocionalne regulacije u odnosu roditeljskog ponašanja i prilagodbe mlađih adolescenata. *Društvena istraživanja*, 21 (2), 383-403.
- Maurović, I. (2015). *Otpornost adolescenata u dječjim domovima*. Doktorski rad. Zagreb, Pravni fakultet Sveučilišta u Zagrebu.
- Maurović, I., Križanić, V. i Klasić, P. (2014). Od rizika do sreće: otpornost adolescenata u odgojnim ustanovama. *Kriminologija i socijalna integracija*, 22(2), 1-24.
- Milot, A. S. i Ludden, A. B. (2009). The Effects of Religion and Gender on Well-Being, Substance Use, and Academic Engagement Among Rural Adolescents. *Youth & Society*, 40(3), 403–425. doi: <https://doi.org/10.1177/0044118X08316668>
- Moffitt, T. E., Caspi, A., Rutter, M. i Silva, P. A. (2001). *Sex differences in antisocial behaviour: Conduct disorder, delinquency, and violence in the Dunedin Longitudinal Study*. Cambridge University Press. doi: <https://doi.org/10.1017/CBO9780511490057>
- Moksnes, U. K. i Espnes, G. A. (2013). Self-esteem and Life Satisfaction in Adolescents – Gender and Age as Potential Moderators. *Quality of Life Research*, 22(10), 2921-2928. doi: [10.1007/s11136-013-0427-4](https://doi.org/10.1007/s11136-013-0427-4)

- Neto, F. (1993). The Satisfaction With Life Scale: Psychometrics properties in an adolescent sample. *Journal of Youth and Adolescence*, 22(2), 125–134. doi: <https://doi.org/10.1007/BF01536648>
- Nolen-Hoeksema, S., Wisco, B. E. i Lyubomirsky, S. (2008). Rethinking Rumination. *Perspectives on Psychological Science*, 3(5), 400–424. doi: <https://doi.org/10.1111/j.1745-6924.2008.00088.x>
- Obiteljski zakon. *Narodne novine*, 103/15, 98/19
- Olson, D.H. i Gorall, D. M. (2007). *FACES IV and Circumplex model, Validation Study*. St. Paul, MN: University of Minnesota
- Ormel, A.J., Oldehinkel, A.J., Ferdinand, R.F., Hartman, C.A., de Winter, A.F. i Veenstra, R. (2005). Internalizing and externalizing problems in adolescence: General and dimension-specific effects of familial loadings and preadolescent temperament traits. *Psychological Medicine*, 35(12), 1825–1835. doi: [10.1017/S0033291705005829](https://doi.org/10.1017/S0033291705005829)
- Pajares, F. i Graham, L. (1999). Self-efficacy, motivation constructs, and mathematics performance of entering middle school students. *Contemporary Educational Psychology*, 24(2), 124–139. doi: <https://doi.org/10.1006/ceps.1998.0991>
- Paljević, S. (2013). *Socijalne strategije i zadovoljstvo životom u adolescenata smještenih u dječjem domu*. Diplomski rad. Odsjek za psihologiju Filozofskog fakulteta, Osijek.
- Patterson, J. M. (2002). Integrating family resilience and family stress theory. *Journal of Marriage and Family*, 64(2), 349-360. doi: [10.1111/j.1741-3737.2002.00349.x](https://doi.org/10.1111/j.1741-3737.2002.00349.x)
- Pavot, W. i Diener, E. (1993). Review of the satisfaction with life scale. *Psychological assessment*, 5(2), 164. doi: <https://doi.org/10.1037/1040-3590.5.2.164>
- Penezić, Z. (1996). *Zadovoljstvo životom – provjera konstrukta*. Neobjavljeni diplomski rad. Filozofski fakultet, Zadar.
- Penezić, Z. (1999). *Zadovoljstvo životom: relacije sa životnom dobi i nekim osobnim značajkama*. Magistarski rad. Filozofski fakultet u Zagrebu, Zagreb.
- Penezić, Z. (2006). Zadovoljstvo životom u adolescentnoj i odrasloj dobi. *Društvena istraživanja*, 15(4-5), 643–669.
- Petts, R. J. (2014). Family, religious attendance, and trajectories of psychological well-being among youth. *Journal of Family Psychology*, 28(6), 759–768. doi: [10.1037/a0036892](https://doi.org/10.1037/a0036892)
- Proctor, C., Linley, P. A. i Maltby, J. (2009). Very Happy Youths: Benefits of Very High Life Satisfaction Among Adolescents. *Social Indicators Research*, 98(3), 519–532. doi: <https://doi.org/10.1007/s11205-009-9562-2>
- Raboteg-Šarić, Z., Brajša-Žganec, A. i Šakić, M. (2009). Life satisfaction in adolescents: The effects of perceived family economic status, self-esteem and quality of family and peer relationships. *Društvena istraživanja*, 18(3), 547-564.
- Ricijaš, N., Krajcer, M. i Bouillet, D. (2010). Rizična ponašanja zagrebačkih srednjoškolaca – razlike s obzirom na spol. *Odgovorne znanosti*, 12 (1(19)), 45-63.

- Rimac, I. i Ogresta, J. (2012): Etički standardi primjene fokusnih grupa u istraživanju nasilja nad djecom u obitelji. *Ljetopis socijalnog rada*, 19 (3), 479–514.
- Rueger, S. Y., Malecki, C. K. i Demaray, M. K. (2010). Relationship between multiple sources of perceived social support and psychological and academic adjustment in early adolescence: comparisons across gender. *Journal of youth and adolescence*, 39(1), 47–61. doi: <https://doi.org/10.1007/s10964-008-9368-6>
- Sagone, E. i Indiana, M.L. (2017). The Relationship of Positive Affect with Resilience and Self-Efficacy in Life Skills in Italian Adolescents. *Psychology*, 8(13), 2226-2239. doi: [10.4236/psych.2017.813142](https://doi.org/10.4236/psych.2017.813142)
- Salihagić, A. (2018). *Privrženost školi i roditeljsko podržavanje autonomije u predviđanju zadovoljstva životom srednjoškolaca*. Diplomski rad. Odsjek za psihologiju Filozofskog fakulteta u Zagrebu, Zagreb.
- Schwarzer, R. i Warner, L. M. (2013). Perceived self-efficacy and its relationship to resilience. U S. Prince-Embury i D. H. Saklofske (ur.), *The Springer series on human exceptionality: Resilience in children, adolescents, and adults: Translating research into practice* : (pp. 139-150). Springer, The Springer Series on Human Exceptionality.
- Schwarzer, R. i Jerusalem, M. (1995). Generalized Self-Efficacy scale. U J. Weinman, S. Wright i M. Johnston (ur.), *Measures in health psychology: A user's portfolio. Causal and control beliefs*: (pp. 35–37). Windsor, UK: NFER-NELSON.
- Schwarzer, R., Bäßler, J., Kwiatek, P., Schröder, K. i Zhang, J. X. (1997). The Assessment of Optimistic Self- beliefs: Comparison of the German, Spanish, and Chinese Versions of the General Self- efficacy Scale. *Applied Psychology: An International Review*, 46(1), 69–88. doi: <https://doi.org/10.1111/j.1464-0597.1997.tb01096.x>
- Schwarzer, R., Mueller, J. i Greenglass, E. (1999) Assessment of perceived general self-efficacy on the internet: Data collection in cyberspace. *Anxiety, Stress & Coping*, 12(2), 145-161. doi: <https://doi.org/10.1080/10615809908248327>
- Sixbey, M.T. (2005): *Development of the Family Resilience Assessment Scale to identify family resilience constructs*. Doktorska disertacija. University of Florida, Florida.
- Smojver-Ažić, S. i Bezinović, P. (2011). Sex differences in patterns of relations between family interactions and depressive symptoms in adolescents. *Croatian medical journal*, 52 (4), 469-477.
- Sousa, L. i Lyubomirsky, S. (2001). Life satisfaction. U J. Worell (ur.), *Encyclopedia of women and gender: Sex similarities and differences and the impact of society on gender* :Vol. 2 (str.667 – 676). San Diego, CA: Academic Press.
- Specifična obilježja obitelji u riziku: doprinos planiranju kompleksnih intervencija, FamResPlan projekt (HRZZ IP-2014-09-9515). Zagreb: Edukacijsko - rehabilitacijski fakultet. Preuzeto u lipnju 2020. na mrežnoj stranici <http://www.famres.erf.hr/language/hr/interni-dokument-o-rezultatima-projekta/>
- Suldo, S.M. i Huebner, E.S. (2004). Does life satisfaction moderate the effects of stressful life events on psychopathological behavior during adolescence? *School Psychology Quarterly*, 19(2), 93-105. doi: [10.1521/scpq.19.2.93.33313](https://doi.org/10.1521/scpq.19.2.93.33313)

- Šandrić, M. (2018). *Regulacija emocija, ciljne orijentacije i samoefikasnost kao prediktori samohendikepiranja i školskog uspjeha*. Diplomski rad. Odjel za psihologiju Filozofskog fakulteta u Zadru, Zadar:
- Tadić, M. (2011). Što mjerimo kad mjerimo sreću? Metodološki izazovi istraživanja sreće. *Društvena istraživanja*, 2(112), 317-336.
- Tak, Y. R., Brunwasser, S. M., Lichtwarck-Aschoff, A. i Engels, R. C. (2017). The Prospective Associations between Self-Efficacy and Depressive Symptoms from Early to Middle Adolescence: A Cross-Lagged Model. *Journal of youth and adolescence*, 46(4), 744–756. doi: <https://doi.org/10.1007/s10964-016-0614-z>
- Tuce, Đ. i Fako, I. (2014). Odrednice zadovoljstva životom kod adolescenata. *Psihologijske teme*, 23(3), 407-433.
- Tuce, Đ., Fako, I., Hasanbegović-Anić, E. i Alispahić, S. (2018). Osobine ličnosti i zadovoljstvo životom kod adolescenata. *Radovi Filozofskog fakulteta u Sarajevu*, 21(1), 133-156.
- Verkuyten, M. (1986). The impact of ethnic and sex differences on happiness among adolescents in the Netherlands. *The Journal of Social Psychology*, 126(2), 259–260.
- Vuletić, G. (ur.) (2011). *Kvaliteta života i zdravlje*. Osijek: Filozofski fakultet Sveučilišta u Osijeku. Preuzeto u kolovozu 2020. na mrežnoj stranici https://bib.irb.hr/datoteka/592441.KVALITETA_IVOTA_I_ZDRAVLJE.pdf
- Vulić-Prtorić, A. (2002). Obiteljske interakcije i psihopatološki simptomi u djece i adolescenata. *Suvremena psihologija*, 5 (1), 31-51.
- Walsh F. (2016). *Strengthening Family Resilience*. 3rd ed. New York: Guilford Press.
- Walsh, F. (2002). A family resilience framework: Innovative practice applications. *Family Relations*, 51, 130-137. doi: <https://doi.org/10.1111/j.1741-3729.2002.00130.x>
- Walsh, F. (2003). Family resilience: a framework for clinical practice. *Family Process*, 42(1), 1-18. doi: <https://doi.org/10.1111/j.1545-5300.2003.00001.x>
- Windle, G. (2011). What is resilience? A review and concept analysis. *Reviews in Clinical Gerontology*, 21(2), 152–169. doi: <https://doi.org/10.1017/S0959259810000420>
- Zahn-Waxler, C., Klimes-Dougan, B., i Slattery, M. J. (2000). Internalizing problems of childhood and adolescence: prospects, pitfalls, and progress in understanding the development of anxiety and depression. *Development and psychopathology*, 12(3), 443–466. doi: [10.1017/S0954579400003102](https://doi.org/10.1017/S0954579400003102).
- Zakon o zaštiti od nasilja u obitelji. *Narodne novine*, 70/17, 126/19.
- Zimmerman, M. A., Ramirez-Valles, J., i Maton, K. I. (1999). Resilience among urban African American male adolescents: A study of the protective effects of sociopolitical control on their mental health. *American Journal of Community Psychology*, 27(6), 733–751. doi: <https://doi.org/10.1023/A:1022205008237>